

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ О. М. БЕКЕТОВА**

Навчально-науковий інститут економіки і менеджменту

Кафедра туризму і готельного господарства

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

до кваліфікаційної роботи
бакалавра

« Оцінка та використання туристського потенціалу Львівської області »

Виконав: студент 4 курсу
групи ТУР2022-1
спеціальності 242 «Туризм»
Медвідь Є. Т.

(прізвище та ініціали)

Керівник: Шаповаленко Д.О., к.е.н, доц.
(прізвище та ініціали)

Рецензент: Шевченко В. С., к.е.н., доц.
(прізвище та ініціали)

Харків – 2026 р.

Керівник роботи _____
(підпис)

02.03.2026 року

Висновок кафедри про кваліфікаційну роботу
Кваліфікаційна робота розглянута. Здобувач Медвідь Є. Т.
допускається до захисту роботи в Екзаменаційній комісії.

зав. Кафедри ТiГГ

доц., .к.е.н. Писарева І.В

(прізвище, ініціали)

(підпис)

20.06.2026 року

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ МІСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА ІМЕНІ О. М. БЕКЕТОВА**

Факультет Навчально-науковий інститут економіки і менеджменту
Кафедра туризму і готельного господарства
Освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавр
Спеціальність 242 «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Зав. кафедри ТіГГ
доц., к. е. н. Писарева І. В.

_____ « 20.03.2026 р.

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ**

Медвідь Євгенії Тарасівні
(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи « Оцінка та використання туристського потенціалу Львівської області»
керівник роботи: Шаповаленко Деніс Олександрович, канд. екон. наук, доц.
затверджені наказом вищого навчального закладу від 02.03.2026 р. № 198-03

2. Строк подання студентом роботи: 20.06.2026 р.

3. Вихідні дані до роботи: чинне законодавство, державні норми та стандарти, науково-технічна література, статистичні та інтерактивні джерела.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити: 1. Теоретичні основи організації екскурсійної діяльності на туристських підприємствах. 2. Тематичний аналіз діяльності турпідприємства. 3. Розробка циклу архітектурних екскурсій у місті Харкові.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): 1. Класична схема екскурсійного процесу. 2. Вартість архітектурних екскурсій для 1 особи.. 3. Маржинальний дохід від екскурсій з 1 особи. 4. Маржинальний дохід зі всіх екскурсійних груп за рік. 5. Одноразові витрати на організацію екскурсій. 7. Чистий прибуток від організованих екскурсій. 8. Рентабельність організованих екскурсій. 9. Термін окупності організованих екскурсій.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультантів	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Основна частина	Шаповаленко Д.О., к.е.н., доц.		
Нормоконтроль	Рябев А. А. , к.е.н., доц.		

7. Дата видачі завдання 02.03.2026 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	<i>Збір і обробка первинної інформації</i>	02.03-23.03	
2.	<i>Робота над теоретичною частиною</i>	23.03-30.03	
3.	<i>Робота над дослідницько-аналітичною частиною</i>	31.03-15.04	
4.	<i>Робота над рекомендаційною частиною</i>	16.04-30.04	
6.	<i>Розробка і оформлення графічного матеріалу</i>	01.05-15.06	
7.	<i>Оформлення пояснювальної записки. Передзахист</i>	16.05-31.01	

Здобувач

Медвідь Є. Т.
(підпис, прізвище, ініціали)

Керівник роботи

Шаповаленко Д.О.
(підпис, прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1 ВИЗНАЧЕННЯ, СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ТУРИСТСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ.....	9
1.1. Визначення поняття «туристський потенціал».....	9
1.2. Основні структурні елементи поняття туристського потенціалу...	14
1.3. Використання об'єктів туристського потенціалу в екскурсійна справі.....	19
РОЗДІЛ 2. ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ.....	35
2.1. Характеристика потенціалу туристичного та географічного положення області.....	35
2.2. Потенціал природних туристичних ресурсів області.....	35
2.3. Потенціал культурних та історичних ресурсів області.....	38
2.4. Потенціал туристичної інфраструктури області.....	45
РОЗДІЛ 3 ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ПРИКЛАДІ СТВОРЕННЯ АРХІТЕКТУРНИХ ЕКСКУРСІЙ.....	49
3.1. Організація архітектурних екскурсій.....	49
3.2. Розрахунок фінансово-економічних показників з організації екскурсій.....	51
3.3. Порівняння отриманих економічних показників по екскурсіях....	59
ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ.....	78

ВСТУП

Сучасний етап розвитку України супроводжується глибокими трансформаційними змінами у структурі господарського комплексу, ключовою метою яких виступає створення ефективної національної економічної системи та забезпечення результативного функціонування її регіональних складових. Разом із тим необхідність досягнення високих темпів економічного зростання регіональних господарських систем обумовлює потребу у пошуку та залученні ресурсних можливостей для подальшого нарощування потенціалу.

У межах формування соціально орієнтованої моделі економіки одним із пріоритетних напрямів державного розвитку виступає туристська галузь, що пояснюється її значною прибутковістю, швидкою окупністю інвестиційних вкладень та вираженою соціальною спрямованістю. Водночас сучасний стан національної економіки, а також постійні адміністративні перетворення у сфері туризму негативно впливають на розвиток цієї галузі. Зокрема, спостерігається недостатньо ефективне використання наявного туристського потенціалу регіонів України, що, у свою чергу, призводить до втрати можливостей розвитку туристської сфери порівняно з багатьма країнами Європи, Азії та Африки з транзитивною економікою. У зв'язку з цим виникає об'єктивна необхідність оцінювання наявного туристського потенціалу держави, окремих адміністративно-територіальних одиниць та розроблення напрямів його нарощування й активізації використання. Саме зазначеній проблематиці присвячено третій розділ даного дослідження. На мою думку, оцінка туристського потенціалу території є першочерговим завданням забезпечення сталого розвитку туристської сфери.

Оцінювання туристського потенціалу виступає важливою передумовою планування розвитку туристської галузі як у національному, так і у регіональному масштабах, а також оптимізації просторової та господарської організації територіальних туристично-рекреаційних комплексів. За

відсутності показників об'єктивного оцінювання виникають труднощі щодо залучення інвестицій у розвиток туризму. У сучасних ринкових умовах комплексне оцінювання туристських ресурсів формує основу для реалізації рентного механізму їх використання та застосування ресурсів відповідно до принципу платності природокористування. Очевидним є те, що без належної системи оцінки суттєво ускладнюється процес розроблення цільових програм розвитку туризму, ефективного використання наявних туристських ресурсів, їх охорони та подальшого розвитку.

Загалом оцінка туристських ресурсів і територій є одним із найважливіших механізмів управління розвитком туризму, а також контролю за соціальними, екологічними та економічними наслідками туристської діяльності. На сучасному етапі у вітчизняній та зарубіжній науці накопичено значний досвід оцінювання туристських ресурсів територій і здійснення просторового планування рекреаційного господарства на основі результатів такої оцінки.

Саме зазначені чинники визначили вибір тематики та зміст поставлених завдань даного наукового дослідження. Метою роботи є характеристика та оцінювання туристського потенціалу Львівської області, а також розроблення практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності використання її туристських ресурсів. Для досягнення поставленої мети були визначені такі завдання: – визначити сутність поняття та структурні елементи туристського потенціалу; – охарактеризувати підходи до трактування поняття «туристський потенціал» і його структурних елементів; – проаналізувати потенціал туристично-географічного положення, природних та історико-культурних туристських ресурсів, а також потенціал туристської інфраструктури; – запропонувати заходи щодо розвитку та використання туристських ресурсів регіону. Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що вони розширюють наукову базу дослідження туристського потенціалу України, зокрема Львівської області та окремих її регіонів.

Теоретичною та інформаційною основою підготовки даної дипломної роботи стали матеріали періодичних наукових видань із досліджуваної проблематики, ресурси мережі Інтернет, законодавчі та нормативно-правові акти, засновницькі документи, фінансова звітність досліджуваного підприємства за три останні звітні періоди, а також монографії та навчальні посібники.

Обсяг і структура дипломної роботи. Повний обсяг роботи – 114 сторінок, у тому числі основного тексту – 69 сторінки. Робота містить: 13 таблиць, 11 рисунків, список використаних джерел (87 найменувань, викладених на 8 сторінках), 6 додатків.

РОЗДІЛ 1

ВИЗНАЧЕННЯ, СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРНІ ЕЛЕМЕНТИ ТУРИСТСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ

1.1. Визначення поняття «туристський потенціал»

Протягом останніх десятиліть туристська сфера трансформувалася в одну з найбільш високорентабельних і динамічно розвинених галузей світового господарства. Вона посідає вагомe місце у соціально-економічному розвитку багатьох держав та окремих регіонів, забезпечуючи створення нових робочих місць і підвищення рівня життя місцевого населення. Значення туризму для суспільства є багатограним, оскільки він стимулює функціонування суміжних із туристською сферою галузей, зокрема транспорту, зв'язку, торгівлі, виробництва сувенірної продукції, сфери послуг, ресторанного господарства, будівництва тощо. Крім цього, туризм виступає реальним інструментом міжкультурної комунікації, сприяє збереженню культурної спадщини та традицій народів країни, підтримує розвиток народних промислів, а також забезпечує відновлення й охорону культурно-історичних пам'яток.

Туристська діяльність відіграє важливу роль в економічному розвитку держав і регіонів, забезпечуючи раціональне використання та збереження природно-екологічних, культурно-історичних і інформаційно-пізнавальних ресурсів території.

У зв'язку з активним розвитком туристської діяльності відбуваються процеси формування, уточнення та подальшого вдосконалення понятійного апарату, який стосується туристської сфери.

Туристський потенціал території являє собою складне та багатоаспектне поняття, що включає сукупність природних, етнокультурних і соціально-історичних ресурсів, а також наявну господарську та комунікаційну інфраструктуру території, які є або можуть бути

передумовами розвитку окремих видів туризму [1].

Практично кожне наукове дослідження, присвячене проблемам розвитку туризму, розпочинається з аналізу туристського потенціалу територій, тоді як оцінка рівня рекреаційного потенціалу регіонів та забезпеченості їх рекреаційними ресурсами належить до числа найбільш поширених проблем, що висвітлюються у наукових працях з географії, економіки, медицини й екології. Це підтверджує безумовну актуальність даної проблематики та водночас, як це не парадоксально, свідчить про її недостатню наукову дослідженість. Незважаючи на значну кількість наукових напрацювань, до сьогодні залишаються невирішеними окремі важливі теоретичні й практичні питання. Зокрема, в Україні відсутній кадастр рекреаційних ресурсів, а також не проведено їх грошову оцінку, за винятком загальної оцінки вартості природних рекреаційних ресурсів адміністративних областей і районів, здійсненої В. П. Руденком у 90-х роках минулого століття [1–4].

Перш ніж перейти до аналізу поняття «туристський потенціал», доцільно розглянути концептуальні підходи до базового визначення – «потенціал».

В «Етимологічному словнику російської мови» зазначено, що слово «потенційний» було запозичене у XIX столітті з французької мови, де «*potentiel*» (переклад латинського «*potentialis*», похідного від «*potens*») означає «спроможний», тобто буквально – «спроможний бути». Це поняття також трактується як «приховані можливості», які у процесі господарської діяльності завдяки праці можуть набувати реального втілення. У Великій російській енциклопедії основою поняття «потенціал» визначено латинське слово «*potentia*», що означає «засоби, запаси, джерела, які існують у наявності та можуть бути мобілізовані, приведені в дію, використані для досягнення конкретних цілей, реалізації плану, вирішення певного завдання; можливості окремої особи, суспільства або держави у певній сфері» [5].

Пошук інформації в мережі Інтернет засвідчив існування значної кількості

трактувань поняття «потенціал», що використовуються залежно від конкретної галузі знань. Так, досліджуючи діяльність людини, виділяють людський потенціал – як потенційні здібності окремого індивіда, що можуть розвиватися у подальшому; трудовий потенціал – як сукупність характеристик людини, які визначають можливості та межі її участі у трудовій діяльності; творчий потенціал артиста – як генетичні й фізіологічні вокальні дані, сценічні навички та внутрішню творчу енергію виконавця, що можуть удосконалюватися шляхом духовного й фізичного саморозвитку та застосування різних професійних методик. У фізичному розумінні «потенціал» – це величина, яка характеризує запас енергії тіла, розташованого в певній точці поля. У біології під потенціалом розуміють частку енергії спожитих людиною продуктів харчування, яка використовується організмом. Разом із цим розрізняють магнітний потенціал – «величину, що характеризує магнітне поле»; електричний потенціал – «скалярну величину, яка характеризує енергетичні умови в електростатичному полі»; хімічний потенціал – «термодинамічну функцію, що характеризує стан певного компонента у фазі конкретного складу за встановлених зовнішніх умов». Філософський зміст потенціалу полягає у здатності речі бути не лише тим, чим вона є, у категоріях субстанції, якості, кількості чи місця, тобто реалізовувати певний «рух» або «процес». У суспільствознавстві потенціал розглядається як джерела, можливості, засоби та запаси, які можуть бути використані для вирішення певного завдання, досягнення конкретної мети, а також як можливості окремої особи, суспільства чи держави у будь-якій сфері діяльності [6].

В «Українському тлумачному словнику» потенціал визначається як сукупність засобів і можливостей у певній сфері. У свою чергу, «можливість» трактується як сприятлива умова, обставина чи ситуація, за якої можна здійснити певну дію; внутрішні ресурси, сили або здібності. При цьому «здатність» визначається як природна обдарованість, талановитість, уміння, а також можливість виконання певних дій. Отже, між поняттями «можливість» і «здатність» у певному контексті істотних відмінностей не простежується [7].

Багатогранність поняття «потенціал» пояснюється різноманітністю

об'єктів, до яких воно застосовується. Основною спільною рисою різних видів потенціалу є те, що практично всі вони включають певну сукупність можливостей або здібностей у сфері застосування відповідного визначення. Водночас у більшості трактувань підкреслюється, що вся сукупність наявних можливостей спрямовується на досягнення конкретних цілей.

Фактично поняття «потенціал» означає наявність у будь-кого або будь-чого прихованих можливостей чи здатності функціонувати та розвиватися у визначених сферах.

У науковій літературі доволі часто спостерігається ототожнення понять «потенціал» і «ресурси». Так, академік Л. І. Абалкін зазначає, що «потенціал» (економічний, підприємницький, виробничий) являє собою узагальнену, збірну характеристику ресурсів, прив'язану до певного часу та місця [7].

В свою чергу В. М. Архангельський під потенціалом розуміє засоби, запаси й джерела, що існують у наявності та можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети або вирішення конкретної проблеми, тобто сукупність реально накопичених ресурсів [7].

Принципова відмінність між поняттями «ресурси» та «потенціал» полягає у тому, що ресурси існують незалежно від суб'єктів економічної діяльності, тоді як потенціал окремого підприємства чи суспільства загалом є невіддільним від суб'єктів діяльності. Тобто поняття «потенціал», окрім матеріальних і нематеріальних засобів, охоплює також здатність працівника, колективу, підприємства чи суспільства ефективно використовувати наявні кошти або ресурси. У даному випадку йдеться про те, що ресурс виступає передумовою виникнення та формування потенціалу.

Загалом доцільно підтримувати підхід, який розмежовує поняття «туристичні ресурси» та «туристський потенціал», розглядаючи їх із позиції можливостей і здатності суб'єктів туристської діяльності використовувати ресурси як потенціал. У цьому контексті необхідно зробити висновок, що формування туристського потенціалу області (регіону) визначається можливістю використання туристських ресурсів для організації та розвитку

туристської діяльності на певній території. Здатність суб'єктів туристської діяльності ефективно використовувати туристський потенціал регіону забезпечуватиме успішний розвиток як суб'єктів туристської сфери діяльності, так і області (регіону). Таким чином, можна стверджувати, що кожна область (регіон), базуючись на аналізі туристських ресурсів, формує туристський потенціал, релевантний можливостям суб'єктів туристської діяльності використовувати туристичні ресурси регіонів. Туристський потенціал сприяє підвищенню привабливості території для туристів, а туристичні регіони робить перспективними для розвитку.

Доцільно також розглянути поняття «турист». Відповідно до чинного законодавства України туристом є «особа, яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування у встановлений термін» [8].

На основі аналізу понять «потенціал», «ресурси», «туризм» та «турист» можна перейти до розгляду сутності й змісту поняття «туристично-рекреаційний потенціал». Узагальнюючи наведені положення, доцільно визначити туристський потенціал регіону як сукупність певних можливостей і ресурсів, які можуть бути використані для розвитку туристської діяльності.

Туристський потенціал являє собою сукупність органічно взаємопов'язаних природних і матеріальних засобів, які у процесі взаємодії здатні виробляти продукцію або продукт. Будь-яке збільшення окремого ресурсу сприяє зростанню туристського потенціалу.

Використання туристських ресурсів, тобто природних, лікувально-оздоровчих, культурно-історичних та розважальних об'єктів, які можуть застосовуватися для організації туристської діяльності, здатне підвищити потенціал регіону завдяки припливу фінансових ресурсів від туристських та оздоровчих послуг для зовнішніх і внутрішніх споживачів, а також забезпечити відновлення і створення умов для ефективного функціонування капіталу.

1.2. Основні структурні елементи поняття туристського потенціалу

Туристські ресурси охоплюють природні, культурні, історичні та інші об'єкти певної території, які становлять або потенційно можуть становити основу туристського продукту. Туристські ресурси формуються та визначаються у процесі соціально-економічної і правової діяльності різних суб'єктів.

Розглянемо туристські ресурси та їх структуру.

1.2.1 Природні туристські ресурси [9–40]:

Ландшафт. Ландшафтні ресурси можуть використовуватися для організації лікувально-оздоровчого відпочинку, спортивного туризму, гірськолижного катання, спелеотуризму та альпінізму.

Для лікувально-оздоровчого відпочинку найбільш сприятливими є крупногорбистий і грядовий рельєф, а також пересічена місцевість, що додатково виконує естетичну функцію. Водночас схили повинні бути стійкими, не схильними до ерозійних процесів, із перемінною висотою [17, 18, 34].

Для гірського туризму та альпінізму необхідним є гірський рельєф: скельні масиви, льодовики, сніжники, схили з твердим або нестійким покриттям (осипи). Висота місцевості при цьому не повинна перевищувати 3000–3500 м. Маршрути, як правило, прокладаються на різних висотних рівнях і характеризуються різноманітними формами рельєфу. У процесі вибору та формування маршруту обов'язково враховуються фізичні та психологічні особливості учасників [19, 20, 23–25, 27].

Ресурсною основою спелеотуризму є карстові ландшафти. Під час їх використання необхідно враховувати особливості печер: горизонтальні печери, що мають декілька виходів на поверхню, можуть використовуватися для екскурсій непідготовлених туристів, тоді як вертикальні печери з одним виходом потребують спеціального обладнання та відповідної підготовки.

Для організації гірськолижного катання необхідним є горбистий рельєф із середнім ухилом близько 15 %, що забезпечує можливість прокладання різноманітних трас на відносно невеликій території. Для ефективного

функціонування гірськолижного курорту важливою умовою є наявність трас різного рівня складності – для початківців, любителів і професіоналів, при цьому перетин трас різних категорій складності не допускається.

Водні ресурси. Водні ресурси використовуються для організації пляжно-купального відпочинку, а також для спортивного туризму (рафтинг, серфінг, сплави на байдарках, човнах, каяках тощо).

Пляжно-купальний відпочинок організовується на узбережжях морів, озер, річок і штучних водойм (ставків, водосховищ, кар'єрів, басейнів). При оцінці таких ресурсів враховуються умови підходу до води, наявність і характеристика пляжної смуги, особливості дна, швидкість течії (для річок, морів та океанів), переважання слабого хвилювання на великих водоймах, а також температурний режим у межах 18–26 °C.

Наявність мілини є необхідною умовою для організації пляжно-купального відпочинку, оскільки не всі відпочивальники вміють плавати, а різке занурення у воду підходить не кожному. Водночас надмірні мілководдя також становлять суттєвий недолік. Значні обмілини характерні для Азовського моря та окремих ділянок Чорного моря. Туристам доводиться долати понад 100 м мілководдя до місця занурення у воду, що певною мірою знижує комфортність відпочинку, але водночас є перевагою для сімей із маленькими дітьми.

Водні ресурси України здатні забезпечити потреби у водних видах туристсько-рекреаційної діяльності практично на всій території держави. Морські та приморські рекреаційні території займають близько 0,5 % площі України, річкові та прирічкові – приблизно 7 %, озерні та приозерні – понад 0,5 %, водосховища – більше 1 %, острівні території – близько 0,2 %, акваторії й узбережжя магістральних каналів – 0,06 %, болота – майже 3 % [26].

В Україні спостерігається позитивна тенденція розвитку круїзного судноплавства. Зросла кількість заходів іноземних круїзних суден, проте круїзи на вітчизняних судах залишаються малопоширеними. Найбільш освоєними є маршрути Одеса – Стамбул – Одеса, а також річковий круїз

Українського Дунайського пароплавства Пассау (Німеччина) – Вилкове – Пассау із заходами в порти Австрії, Словаччини, Угорщини, Югославії, Румунії та Болгарії [27].

У туристській діяльності використовуються океани, моря, річки, кар'єри, водосховища, ставки та інші водні об'єкти. Найбільш сприятливими вважаються океани та моря, що мають значні площі акваторій і глибини. Проте їх використання є обмеженим, оскільки доступ до них мають лише окремі держави.

Водосховища характеризуються достатньою площею та глибиною, що робить їх зручними для спортивного туризму, однак їх використання для купання може бути обмеженим через низку причин:

- під час створення водосховищ затоплюються значні території з не вирубаними лісами та населеними пунктами, що зумовлює незадовільний склад води у перші роки експлуатації;
- вода може мати застійний характер;
- більшість водосховищ є резервуарами питної води, тому не можуть використовуватися як зони масового відпочинку.

Кар'єри також характеризуються значною площею і глибиною, що дозволяє використовувати їх для спортивного туризму, однак їх застосування для купання обмежене у зв'язку з тим, що:

- вони мають нерівне дно;
- на дні можуть залишатися елементи техніки, що створює небезпечні умови для відпочинку;
- можливі виходи холодних джерел води, які становлять небезпеку для відпочивальників.

Для використання кар'єрів у рекреаційних цілях необхідні значні фінансові вкладення для очищення та вирівнювання дна, благоустрою прилеглих територій і створення відповідної інфраструктури.

Для розвитку яхтингу необхідною є водойма з площею акваторії понад 400 га та глибиною більше 3 м. Водночас для забезпечення комфортного

відпочинку на одне судно повинно припадати 5–10 га акваторії.

Рослинний покрив. Значення рослинного покриву є надзвичайно важливим, оскільки саме з ним пов'язаний оздоровчий вплив ландшафту завдяки іонізації та фітонцидним властивостям рослинності. Рослинний покрив може використовуватися як для прогулянок, так і для господарської діяльності (збір ягід, грибів, лікарських рослин). Водночас збір повинен здійснюватися обережно, щоб не пошкоджувати рослини та грибниці. Забороняється збір рослин, занесених до Червоної книги, а також на територіях заказників, заповідників і національних парків. Іонізація – це процес утворення іонів у повітряному середовищі, який має очищувальний вплив на організм людини [28–33].

Найбільш оптимальною іонізацією характеризуються змішані ліси та соснові бори. Серед деревних порід високою іонізаційною здатністю також відзначаються береза бородавчаста, липа серцелиста, горобина звичайна, дуб червоний і звичайний, ялина звичайна та ялиця одноколірна.

Фітонциди – це леткі речовини, що виділяються деревною рослинністю і мають стерилізувальний вплив на окремі види мікроорганізмів [17–18].

Лісові масиви збагачують атмосферне повітря киснем і поглинають вуглекислий газ, тому їх часто називають «легенями міст». Крім того, вони очищують повітря від різних видів забруднення, у тому числі шумового, оскільки шум негативно впливає на нервову систему людини. Саме тому надзвичайно важливою є наявність зелених зон уздовж автомагістралей та навколо рекреаційних об'єктів. Ліси також позитивно впливають на радіаційний та термічний режими.

Території регламентованого доступу. До таких територій належать мисливські та рибальські угіддя, а також заповідники, національні парки й заказники.

Мисливські та рибальські угіддя. Мисливський туризм передбачає процес полювання та добування дозволених до промислу видів тварин і птахів.

На території України дозволене полювання на окремі види птахів і

тварин, зокрема качок, гусей, куріпок, фазанів, перепелів, козуль, кабанів, оленів, зайців, бобрів та ін.

Рибальський туризм включає ловлю риби із застосуванням спортивних способів рибальства: нахлисту, кастингу, поплавкового вудіння, підводного полювання. Об'єктами рибальства є берш, бичок, головень, короп, лин, лящ, плотва, сазан, сом, судак, тарань, щука.

Рибальські та мисливські угіддя оцінюються за двома критеріями: доступністю водних угідь та видовим різноманіттям. Оцінювання здійснюється за трибальною системою: велика кількість промислових тварин – 3 бали, середня різноманітність – 2 бали, незначна – 1 бал [35].

Використання особливо охоронюваних природних територій. До особливо охоронюваних природних територій належать природні заказники, пам'ятки природи, заповідні ділянки лісу, національні парки та заповідники. Їх основним призначенням є охорона цінних природних об'єктів: ботанічних, зоологічних, гідрологічних, геологічних, комплексних та ландшафтних [27].

Сувора природоохоронна функція таких територій обумовлює регламентування їх використання для інших видів господарської діяльності. Водночас унікальність природних об'єктів визначає їх високу цінність для пізнавального туризму, що дозволяє розглядати охоронювані природні території як важливі рекреаційні ресурси, використання яких у туризмі повинно бути суворо регламентованим. Допустимі види рекреаційної діяльності зазначаються у паспорті конкретного природоохоронного об'єкта.

Природні заказники, пам'ятки природи та заповідні ділянки лісу – це території, що виділяються для охорони унікальних, рідкісних або типових природних комплексів. Їх охорона покладається на землекористувачів цих територій: лісництва, лісгоспи або органи місцевого самоврядування. Організацією рекреаційної діяльності на таких територіях землекористувачі зазвичай не займаються.

Ботанічні заказники, створені для охорони окремих видів рослинності, здебільшого використовуються для регламентованого зимового полювання чи

рибальства. У зоологічних заказниках, де охороняються представники фауни, допускається регламентований збір грибів, ягід і лікарських рослин [38].

Геологічні та гідрологічні заказники становлять інтерес для прогулянкового пізнавального туризму, шкільних екскурсій і навчальних занять студентів географічних та геологічних спеціальностей.

Особливе значення для пізнавального туризму мають комплексні заказники, де туристи можуть ознайомитися з рідкісними видами флори та фауни, а також мальовничими природними ландшафтами. Як правило, організація туристських стоянок на території заказників забороняється, допускається лише прокладання туристських стежок.

Пам'ятки природи являють собою унікальні природні або меморіальні об'єкти (водоспади, печери, мальовничі скелі тощо), які намагаються включати до туристських маршрутів як найбільш атрактивні природні об'єкти.

Заповідні ділянки лісу виділяються як типові або унікальні лісові території, важливі для збереження і відтворення певних рослинних формацій. Їх відвідування зазвичай включається до маршрутів екологічного туризму.

Національні парки та заповідники є особливими видами охоронюваних природних територій, адміністрації яких організовують як природоохоронну, так і рекреаційну діяльність. У заповідниках переважає природоохоронна функція, тоді як у національних парках природоохоронна та рекреаційна функції мають однакове значення.

1.3. Використання об'єктів туристського потенціалу в екскурсійній справі

Екскурсійна теорія становить узагальнену систему теоретичних положень, які формують наукову основу екскурсійної справи, визначають провідні напрями її подальшого розвитку та вдосконалення [55–65].

Екскурсійна теорія охоплює сукупність базових понять, серед яких: функції екскурсії, її основні ознаки та аспекти; специфіка показу й розповіді;

екскурсійний метод; класифікація екскурсій; диференційований підхід до екскурсійного обслуговування; методологія й методика; елементи екскурсійної педагогіки та логіки; основи професійної майстерності екскурсовода [55–65].

За своїм змістовим наповненням екскурсійна теорія є комплексом наукових поглядів, ідей і положень, що лежать в основі організації екскурсійної справи в країні. Варто зазначити, що найбільш повно й системно поняття «екскурсійна теорія» розкривається у навчальних дисциплінах на кшталт екскурсознавства, організації екскурсійних послуг тощо.

Слово «екскурсія» походить від латинського «excursio». До нашої мови воно увійшло у XIX ст. і спочатку мало значення «вибігання, військовий набіг», згодом – «вилазка, поїздка». Пізніше відбулася трансформація цього слова за типом іменників із закінченням «-ія» – екскурс + «ія» [55–65].

Екскурсія являє собою методично організований показ визначних місць, пам'яток історії та культури, в основі якого перебуває аналіз об'єктів, що знаходяться перед очима екскурсантів, а також професійно побудована розповідь про події, пов'язані з ними. Водночас зводити сутність поняття «екскурсія» лише до цього було б методологічно неправильно. Доцільно розглянути декілька визначень терміна «екскурсія», опублікованих у різних виданнях протягом останніх 70 років [55–65].

Характеризуючи місце екскурсійної діяльності у позашкільній роботі з дітьми, відомий екскурсіоніст Л. Бархаш вважав, що екскурсія є наочним методом здобуття певних знань і виховання шляхом відвідування за задалегідь розробленою темою конкретних об'єктів (музею, заводу, колгоспу тощо) під керівництвом спеціального фахівця – екскурсовода [68].

Наведемо також одне з останніх за часом опублікування визначень: «Екскурсія – особлива форма навчальної й позаучбової роботи, у якій здійснюється спільна діяльність учителя-екскурсовода й керованих їм школярів-екскурсантів у процесі вивчення явищ дійсності, спостережуваних у природних умовах (завод, колгосп, пам'ятники історії й культури, пам'ятні місця, природа й

ін.) або в спеціально створених сховищах колекцій (музей, виставка)». Саме такі підходи представлені у працях учених-екскурсіоністів [52].

Розглянемо також тлумачення терміна «екскурсійна справа». Враховуючи те, що проведенню будь-якої екскурсії передують значний обсяг підготовчої роботи, пов'язаної з формулюванням її цілей, завдань і теми, відбором об'єктів, у тому числі подій, для показу, пошуком інформації та створенням тексту майбутньої розповіді, до екскурсійної справи фактично можна віднести як етап підготовки екскурсії, так і етап її безпосереднього проведення з подальшим етапом оцінювання екскурсії та визначення необхідності внесення змін до її змісту.

У практичній діяльності екскурсія може бути розглянуто у декількох аспектах [65]:

- у якості однієї з форм навчання або складової частини інших форм;
- у якості самостійної форми виховання або складової частини інших форм виховання – естетичного, патріотичного, трудового;
- у якості форми роботи з масовою аудиторією;
- у якості епізодичного, разового заходу, частини тематичного циклу, а також у якості одного зі ступенів пізнання;
- у якості форми міжособистісного спілкування екскурсовода з екскурсантами, екскурсантів між собою та як форма комунікації екскурсантів з об'єктами;
- у якості форми організації культурного дозвілля;
- у якості форми поширення наукових знань та ідейного виховання;
- у якості невід'ємної складової організованого туризму.

Дійсно, сучасний туристський продукт, навіть найпростіший за своїм змістом, наприклад пляжний відпочинок на узбережжі, практично не обходиться без екскурсійного обслуговування туристів із використанням значного комплексу туристського потенціалу певної місцевості. Зростання обсягу екскурсійних послуг на ринку організованого туризму зумовлене низкою причин:

1) це пов'язано з підвищенням освітнього та культурного рівня суспільства загалом.

2) відбувається розширення цілей самого туризму, оскільки під час туристської поїздки на перший план не завжди висуваються лише рекреаційні цілі. Сучасні споживачі, перебуваючи на відпочинку, прагнуть також задовольнити пізнавальні інтереси та потреби особистісного розвитку.

3) це пов'язано з тлумаченням самого поняття «турпродукт» як комплексу послуг, що надаються туристові під час подорожі, тобто має бути запропоновано не менше ніж три послуги разом [9].

Згідно із діючим Законом України «Про туризм» [8], «туристський продукт» – це попередньо розроблений комплекс туристських послуг, що поєднує не менше ніж дві такі послуги, реалізується або пропонується для реалізації за визначеною ціною та включає послуги перевезення, розміщення й інші туристичні послуги, не пов'язані безпосередньо з перевезенням і розміщенням, зокрема послуги з організації відвідування об'єктів культури, відпочинку й розваг, реалізації сувенірної продукції тощо. Безумовно, так звану тріаду туризму, або типові туристські послуги, становлять розміщення, харчування та перевезення туристів. Однак з огляду на зазначене екскурсії на сучасному етапі фактично набувають статусу четвертої характерної туристської послуги, яка іноді відіграє провідну роль при виборі конкретного регіону для подорожі. Також слід підкреслити, що екскурсійні послуги належать до так званих характерних туристських послуг і товарів, які визначаються як послуги й товари, призначені для задоволення потреб споживачів, надання та виробництво яких істотно скоротилося б без їх реалізації туристам.

4) це зумовлено самим принципом формування турпродукта. Зростає частка туристів, які надають перевагу турпродукту, сформованому за типом «All inclusive» або «Усе включено». Досить часто до програми таких турів включається й екскурсійна програма.

5) збільшується пропозиція екскурсійних програм, у тому числі турів,

основною метою яких є відвідування та ознайомлення з історичними, культурними й іншими визначними пам'ятками. Такі тури розробляються для різних територіальних одиниць і можуть реалізовуватися як в окремих регіонах певних країн, так і охоплювати цілі континенти. Прикладом є досить популярні й порівняно недорогі автобусні екскурсійні програми українського ринку. Цей напрям туроператорської діяльності є доволі затребуваним як серед великих, так і серед невеликих туроператорів, оскільки екскурсійні тури виступають міжсезонним напрямом, який стабільно користується попитом серед туристів. Тобто в періоди сезонного погодного зниження туристської активності реалізація саме таких турпродуктів допомагає підприємствам підтримувати стабільні показники прибутковості.

б) постійно збільшується обсяг туристського потенціалу, а інтерес до його об'єктів з боку екскурсантів, туристів і рекреантів постійно змінюється. З одного боку, таке безперервне зростання ускладнює процес створення нових екскурсій. З іншого боку, воно відкриває можливості для розроблення нових екскурсій і нового турпродукту, які будуть неповторними, унікальними, здатними залучити власну аудиторію та забезпечити значний прибуток.

Якщо у наведених вище випадках екскурсія розглядалася як складова організованого туризму, а надання екскурсійних послуг передбачалося для туристів, які вже прибули до місця свого призначення, тобто орієнтувалося на приїжджих туристів, час перебування яких за межами постійного місця проживання перевищує 24 години, то розгляд екскурсії як форми організації культурного дозвілля, наприклад з позицій рекреалогії, потребує дещо іншого підходу [16]. У другому випадку екскурсійні послуги надаються переважно місцевому населенню, а часові межі їх проведення обмежуються проміжком від однієї академічної години до 24 годин, що стосується всіх екскурсій і в даному разі не повинно ототожнюватися з екскурсійними турами, та передбачають обов'язкове повернення до місця постійного проживання.

У процесі подальшого аналізу сутності поняття «екскурсія» необхідно враховувати обумовленість екскурсійного процесу об'єктивними вимогами [10, 58,

59]. У ході екскурсійного процесу (рис. 1.1) фактично екскурсовод допомагає екскурсантам побачити об'єкти, на основі яких розкривається тема екскурсії (перше завдання), почути необхідну інформацію про ці об'єкти (друге завдання), відчувати велич подвигу або значення історичної події (третє завдання), а також оволодіти практичними навичками самостійного спостереження й аналізу екскурсійних об'єктів (четверте завдання).

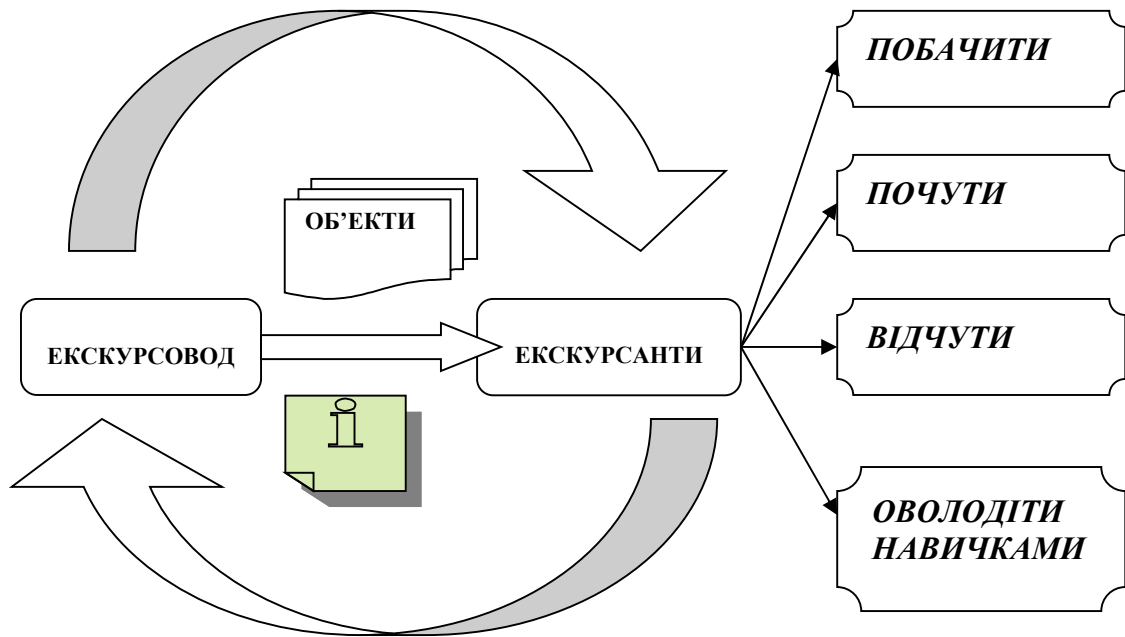

Рис. 1.1. Класична схема екскурсійного процесу

Важливим вихідним етапом в організації екскурсійної діяльності виступає дотримання основних ознак екскурсії. Відсутність хоча б однієї із семи наведених нижче ознак не дає підстав вважати проведений захід екскурсією.

До загальних ознак, характерних для всіх екскурсій, належать такі:

1. Тривалість проведення від однієї академічної години (45 хв.) до однієї доби.
2. Наявність екскурсантів (групи або окремих осіб).
3. Наявність екскурсовода, який проводить екскурсію та має відповідну професійну підготовку, підтверджену документально.

4. Наочність, зорове сприйняття та показ екскурсійних об'єктів безпосередньо за місцем їх розташування.

5. Переміщення учасників екскурсії відповідно до заздалегідь визначеного маршруту.

6. Цілеспрямований характер показу об'єктів і наявність конкретної теми.

7. Активна діяльність учасників екскурсії (спостереження, вивчення, дослідження об'єктів) [10, 55–65].

Окрім зазначених загальних ознак, кожен вид екскурсій характеризується власними специфічними особливостями:

- для виробничих — демонстрація функціонуючих об'єктів (верстатів, агрегатів, механізмів);
- для музейних — ознайомлення з експозиційними матеріалами, розміщеними на стендах;
- для автобусних екскурсій — обов'язковий вихід з автобуса для огляду пам'яток (не менше трьох).

Класифікація екскурсій є одним із центральних питань екскурсійної теорії та має принципове значення для визначення цілей і завдань нових екскурсій, розроблення маршруту, формування підтем і використання відповідних методичних прийомів. Класифікація екскурсій є динамічною та, згідно з [10, 55–65], включає п'ять періодів розвитку. На сучасному етапі екскурсії класифікуються за такими основними ознаками: а) за змістом; б) за складом і кількістю учасників; в) за місцем проведення; г) за способом пересування; д) за тривалістю; е) за формою проведення.

Кожна класифікаційна група характеризується власними компонентами, специфікою та особливостями. Загальна класифікація екскурсій наведена на рис. А.2 [56].

Водночас провідною класифікаційною ознакою в екскурсійній діяльності виступає поділ екскурсій на оглядові (багатопланові) та тематичні.

Оглядові екскурсії, як правило, є багатотемними. Саме тому їх нерідко називають багатоплановими. У таких екскурсіях використовується як історичний, так і сучасний матеріал. Їх побудова базується на показі різноманітних об'єктів: пам'яток історії та культури, будівель і споруд, природних об'єктів, місць відомих подій, елементів благоустрою міста, промислових і сільськогосподарських підприємств тощо [1, 7, 13, 19].

В оглядових екскурсіях події висвітлюються великим планом, що дозволяє сформулювати загальне уявлення про місто, край, область, республіку або державу загалом. Хронологічні межі таких екскурсій охоплюють період від першої згадки про населений пункт до сучасності та перспектив його подальшого розвитку.

Оглядові екскурсії мають низку характерних особливостей. На відміну від тематичних, формулювання теми в них становить певну складність. Незалежно від місця підготовки та проведення вони значною мірою подібні між собою передусім за структурою. У кожній оглядовій екскурсії висвітлюється декілька підтем: історія міста, коротка характеристика промисловості, науки, культури, народної освіти тощо. Разом із тим оглядові екскурсії мають і власні відмінні риси, зумовлені специфікою історичного розвитку певного міста, області чи краю. Наприклад, воєнно-історичні підтеми включаються до екскурсій тих міст і регіонів, на території яких відбувалися військові дії. Літературні підтеми вводяться до оглядових екскурсій міст, пов'язаних із життям і творчістю письменників, поетів та інших діячів культури [10, 55–65].

Тематична екскурсія присвячена розкриттю однієї конкретної теми. Якщо йдеться про історичну екскурсію, то її основою може бути одна або декілька подій, об'єднаних спільною тематикою, а іноді — тривалий історичний період. Якщо ж екскурсія має архітектурне спрямування, предметом вивчення можуть виступати найбільш цікаві зразки архітектури, розташовані на вулицях і площах міста, а у великих містах — цілі архітектурні ансамблі минулих століть [42, 45, 49]. Класифікація тематичних

екскурсій наведена на рис. А.3 [56].

Слід зазначити, що тематичні екскурсії різних видів рідко існують ізольовано одна від одної. Наприклад, історичний матеріал активно використовується в архітектурно-містобудівних екскурсіях, а елементи природознавчих екскурсій знаходять своє місце майже у всіх групах тематичних екскурсій. Їх зміст визначається конкретними умовами проведення, а також ресурсами пізнавального характеру певного міста чи регіону.

Абсолютно однакових екскурсій не існує, оскільки насамперед вони відрізняються тематикою. Слово «тема» у перекладі з грецької означає «те, що покладено в основу». Тема є поняттям, яке належить до змісту певного явища або твору. Це поняття містить вказівки:

- що саме і з яких позицій автор прагне осмислити у своєму творі;
- до чого прагне автор (привернути увагу слухачів, читачів або глядачів);
- якому колу явищ присвячується даний твір.

Тема безпосередньо пов'язана з поняттями мети та ідеї й передбачає висвітлення не лише певного матеріалу, а й чітких ідейних позицій. Ідея являє собою задум екскурсії, її головну думку. Тема та ідея формують ідейно-тематичну основу екскурсії.

Кожна екскурсія повинна мати чітко визначену тему. Тема в екскурсії виступає предметом показу та розповіді. Формування теми є коротким і концентрованим викладом основного змісту екскурсії.

Підготовка нової теми та змісту екскурсії є багатомісячною напруженою працею колективу фахівців. Особливістю кожної екскурсійної теми є її тісний зв'язок з об'єктами показу та екскурсійним матеріалом, який формує її зміст. Цей матеріал повинен подаватися у такому обсязі, який може бути засвоєний екскурсантами в процесі показу об'єктів. Саме тема відіграє визначальну роль в об'єднанні зовні розрізнених частин екскурсії в єдине ціле. Вона регулює розповідь, не дозволяючи екскурсоводові повідомляти про об'єкт усе, що йому відомо, особливо тоді, коли об'єкт є багатоплановим

та містить великий обсяг інформації. Саме тема екскурсії визначає, яким чином демонструвати об'єкт і яку частину інформації доцільно подати екскурсантам [13, 55, 63].

Окремі об'єкти можуть використовуватися для показу та розповіді про них у декількох екскурсіях, причому в кожній з них екскурсантам подається різний обсяг інформації. У розповіді такі об'єкти висвітлюються під різними кутами зору, а також може змінюватися співвідношення інформаційних акцентів. Наприклад, в одних екскурсіях об'єкт виступатиме місцем реалізації певних подій і слугуватиме своєрідним фоном цих подій, тоді як в інших основна увага приділятиметься виключно архітектурі об'єкта, а інформація про пов'язані з ним події матиме лише довідковий характер.

Надзвичайно важливим є дотримання тематичної цілісності екскурсії. Уся розповідь і показ повинні бути підпорядковані її основній темі. Під час проходження маршруту до екскурсії можуть «втручатися» об'єкти, які розташовані на маршруті, але не мають безпосереднього стосунку до обраної тематики. Відомості про такі об'єкти можуть бути цікавими, однак вони є другорядними щодо конкретної теми. Тому екскурсовод може повідомляти про них лише у відповідь на запитання екскурсантів.

Кожна тема являє собою сукупність окремих підтем. Кожна підтема повинна характеризуватися повнотою та логічною завершеністю. Грамотно розроблена підтема сприймається екскурсантами не ізольовано, а в поєднанні з іншими підтемами в межах єдиної композиції.

Композиція екскурсії – це розташування, послідовність і співвідношення підтем, основних питань, вступної та заключної частин екскурсії.

Провідна підтема виступає композиційним центром екскурсії, навколо якого вибудовується вся розповідь. Саме вона забезпечує більш глибоке розкриття змісту екскурсії, робить її переконливою та такою, що добре запам'ятовується.

Багатотемність оглядової екскурсії не дозволяє достатньо глибоко розкрити зміст кожної підтеми та надати розгорнуте тлумачення подій. У таких екскурсіях

зазвичай подається значна кількість фактів без їх докладного аналізу. Водночас оглядова екскурсія має велике значення для розвитку екскурсійної тематики, оскільки практично кожна її підтема у майбутньому може стати основою для створення самостійної екскурсії [13, 14, 15].

Назва екскурсії — це мовне вираження змісту у прямій або непрякій формі. Назва повинна чітко відображати зміст екскурсії, бути точною та не допускати подвійного тлумачення.

В межах однієї теми може існувати декілька назв залежно від складу учасників і поставлених завдань. Наприклад, оглядова екскурсія «Львів: сторінки історії й сучасність» може мати іншу назву — «Львів. Учора — сьогодні та завтра» тощо.

Не менш важливою складовою у створенні та подальшому проведенні екскурсії виступає методична складова діяльності екскурсійних підприємств.

Екскурсійна методика є складовою екскурсознавства та являє собою сукупність чітких правил і вимог, що висуваються до екскурсії. Екскурсійна методика — це система методичних прийомів підготовки й проведення екскурсії. Її основне завдання полягає у реалізації цілей екскурсійного процесу — допомогти екскурсантам побачити, почути та відчувати зорові й словесні матеріали.

Екскурсійна методика складається з декількох самостійних, але взаємопов'язаних частин:

- методики післяекскурсійної роботи;
- методики проведення екскурсії;
- методики підготовки екскурсовода до проведення чергової екскурсії;
- методики підготовки екскурсовода до нової для нього теми;
- методики розроблення нової екскурсії [10, 55–65].

Найбільш ґрунтовно розробленими є прийоми проведення екскурсії, зокрема методичні прийоми екскурсійного показу та методичні прийоми екскурсійної розповіді, які і становлять основу методики як науки про метод. Водночас такі складові, як розроблення нової теми та підготовка

екскурсовода, на нашу думку, більше стосуються організації діяльності окремого підприємства, що надає екскурсійні послуги, і можуть виступати виробничим ноу-хау або частиною фірмового стилю, тому вони будуть розглянуті в наступному підрозділі.

У класифікації прийомів проведення екскурсії виділяють:

- прийоми показу, до яких належать: прийоми організації спостереження (вивчення, дослідження) екскурсійних об'єктів та виділення об'єкта із навколишнього середовища; прийоми, які, спираючись на уяву екскурсантів, дозволяють зробити зримими зміни у зовнішньому вигляді об'єкта; прийоми, що забезпечують сприйняття об'єкта у потрібному вигляді за рахунок руху – наближення екскурсійної групи до об'єкта, віддалення від нього або руху вздовж нього;

- прийоми розповіді – прийоми, засновані на поясненні об'єкта екскурсії, описі його внутрішнього вигляду та формуванні у екскурсантів зорових асоціацій, а також прийоми репортажу, які дозволяють зрозуміти зміни, що відбуваються у спостережуваному об'єкті [10, 55–65].

Окрім цього, методичні прийоми поділяються на:

- загальні прийоми, що застосовуються на всіх екскурсіях незалежно від об'єкта показу та тематики розповіді;

- часткові прийоми, характерні для певного виду екскурсій (виробничих, музейних, природознавчих);

- одиничні прийоми, які використовуються під час спостереження одного унікального об'єкта (наприклад, демонстрація ефекту падіння Дзвіниці Успенського собору за умов незначної хмарності та сильного вітру). Такі прийоми зазвичай є «знахідкою» окремого екскурсовода й не використовуються всіма фахівцями;

- прийоми, що застосовуються у певну пору року або доби, коли екскурсійний об'єкт набуває надзвичайний вигляд. Іноді така ситуація виникає через обмеження доступу до екскурсійного об'єкту.

Прийоми показу поділяються на [10, 55–65]:

- прийом попереднього огляду екскурсійного об'єкту, який використовується в момент перебування екскурсантів біля пам'ятки та виступає першим етапом спостереження об'єкта;
- прийом панорамного показу екскурсійного об'єкту, що дає можливість спостерігати околицю місцевості (наприклад, з панорами «Львівська ратуша» при огляді з верхнього майданчика ратуші);
- прийом зорової реконструкції (відтворення об'єкту, події), коли словесним шляхом відновлюється первісний вигляд історичної споруди;
- прийом локалізації подій, тобто прив'язка подій до конкретного місця, що дозволяє обмежити увагу екскурсантів певними рамками;
- прийом абстрагування, який являє собою уявне виокремлення частини із цілого з метою більш детального спостереження за екскурсійним об'єктом;
- прийом зорового порівняння екскурсійних об'єктів, заснований на зіставленні різних предметів або частин об'єкта з іншим об'єктом, який перебуває перед очима екскурсантів;
- прийом інтеграції, побудований на об'єднанні окремих частин екскурсійного об'єкта в єдине ціле;
- прийом зорової аналогії або асоціації, що базується на порівнянні об'єкта з фотографією чи зображенням аналогічного об'єкта або з тими об'єктами, які екскурсанти вже бачили раніше;
- прийом переключення уваги (екскурсантів), коли після спостереження одного об'єкта екскурсанти переводять погляд на інший об'єкт. Контраст дозволяє збагатити враження та краще зрозуміти початково спостережуваний об'єкт;
- методичний прийом руху коло екскурсійного об'єкту, який реалізується у трьох варіантах:
 - перший варіант реалізації – рух екскурсантів поблизу об'єкта для кращого його спостереження (огляд кріпосних стін, рух уздовж конвєсра на заводі тощо);

другий варіант реалізації – обхід навколо екскурсійного об'єкту шляхом будівлі, споруди або пам'ятника;

третій варіант реалізації – рух безпосередньо до пам'ятника;

– показ меморіальної дошки Якщо на екскурсійному об'єкті встановлена меморіальна дошка, екскурсоводові слід спочатку провести аналіз об'єкта та розповісти про пов'язані з ним події. Лише після цього увага екскурсантів звертається на меморіальну дошку. Якщо напис на ній добре видно і екскурсанти вже ознайомилися з ним, екскурсоводові не варто зачитувати текст уголос.

Методичні прийоми розповіді поділяються на [10, 55–65]:

– прийом опису, що допомагає сформувати у свідомості екскурсантів правильне уявлення про об'єкт (форму, обсяг, матеріал виготовлення, розташування щодо інших об'єктів). В автобусних екскурсіях цей прийом використовується практично при всіх видах показу;

– прийом екскурсійної довідки, коли екскурсовод повідомляє короткі дані про об'єкт: дату спорудження або реставрації, авторів, розміри, призначення тощо;

– прийом характеристики, побудований на визначенні характерних властивостей і якостей предмета, явища або людини;

– прийом коментування, який використовується під час пояснення змісту події або авторського задуму пам'ятки історії та культури, що спостерігається екскурсантами;

– прийом пояснення – форма викладу матеріалу, при якій поряд із повідомленням історичних фактів розкриваються сутність і причини подій;

– прийом цитування, спрямований на формування у свідомості екскурсантів зорового образу;

– прийом репортажу – коротке повідомлення про подію, явище чи процес, очевидцями яких є екскурсанти;

– прийом посилення на очевидців, що дозволяє образно відтворити події;

- прийом питань-відповідей, сутність якого полягає у постановці екскурсоводом різних запитань для активізації екскурсантів;
- прийом співучасті, що допомагає екскурсантам уявно стати учасниками подій, яким присвячена екскурсія;
- прийом завдань, який реалізується через звернення екскурсовода до екскурсантів;
- прийом новизни матеріалу, коли повідомляються факти та приклади, невідомі екскурсантам, з метою привернення уваги до об'єкта та підвищення ефективності сприйняття;
- прийом зіставлення суперечливих версій, який використовується під час оцінювання історичних подій або трактування походження назв міст, річок, озер тощо;
- прийом дискусійної ситуації, при якому екскурсовод висуває положення, здатне викликати дискусію та замінити монолог відкритим діалогом;
- прийом відступу, коли екскурсовод тимчасово відходить від теми, читає вірш, наводить приклади з життя або згадує художній твір для зняття втоми;
- прийом персоніфікації, спрямований на створення образу конкретної особи;
- прийом дедукції — спосіб міркування від загального до окремого. В окремих випадках обидва прийоми використовуються одночасно та взаємодоповнюють один одного;
- прийом індукції, який передбачає перехід від окремих фактів до загальних висновків.

Використання певного кількісно-якісного поєднання методичних прийомів залежить від типу екскурсії (оглядова чи тематична), специфіки об'єктів, індивідуального бачення екскурсовода та інших чинників.

Існують й інші підходи до класифікації екскурсій. Наприклад, окрім

тематики, екскурсії можуть об'єднуватися за місцем проведення – певним містом, населеним пунктом або географічною місцевістю.

Слід також підкреслити, що відвідування лише однієї екскурсії з певного циклу не забезпечує отримання повного інформаційного блоку. Водночас ознайомлення з повним циклом екскурсій дозволяє отримати значно більший обсяг знань за визначеною тематикою.

Складною справою є розроблення циклу тематичних екскурсій, що обов'язково потребує узгодження різноспрямованих інтересів. Так, з позиції виробника оптимальною є мінімальна кількість екскурсійних позицій, стабільність їх реалізації протягом тривалого часу, обслуговування великих груп та мінімізація витрат. З позиції споживача ситуація є протилежною. Отже, формування циклів екскурсій потребує визначення оптимального співвідношення інтересів турпідприємства як виробника екскурсій і споживача, але з пріоритетом останнього. Водночас надзвичайно важливим є дотримання обраної тематики екскурсій. Визначити оптимальну тематику турпідприємство може за допомогою підходу, наведеного нижче.

Туристські підприємства, як правило, розробляють широкий асортимент екскурсій із використанням різноманітних об'єктів туристського потенціалу, а рівень прибутковості від реалізації різних екскурсій є неоднаковим. Для досягнення максимального загального прибутку підприємству доцільно концентрувати ресурси та зусилля на створенні найбільш прибуткових видів екскурсій, наприклад тематичних архітектурних екскурсій.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНКА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

2.1. Характеристика потенціалу туристичного та географічного положення області

Львівська область розташована у західній частині України. Конфігурація території Львівщини за своїми обрисами наближена до прямокутної форми з орієнтовною протяжністю сторін близько 200 км на 100 км, а площа Львівської області складає 21833 км² – це приблизно 3,62% загальної території України.

Одним із найбільш вагомих позитивних чинників географічного положення Львівської області є проходження її територією міжнародних комунікацій, які забезпечують сполучення України з Польщею, Румунією, Угорщиною та Словаччиною, що, у свою чергу, сприяє активному туристичному потоку з країн Європейського Союзу. Так, за інформацією Головного управління статистики у Львівській області за 2017 рік, регіон користується значною популярністю серед громадян України, які проживають у країнах Європейського Союзу. Так, протягом 2017 року Львівську область відвідали близько 82653 громадян України, які здійснили в'їзд на її територію з-за кордону, що лише на 3802 особи менше порівняно з кількістю внутрішніх туристів.

У південно-західній частині області простягаються хребти Українських Карпат, що формує сприятливі передумови для розвитку гірськолижних курортів та інших видів гірського туризму.

2.2. Потенціал природних туристичних ресурсів області

За рівнем забезпеченості природними ресурсами Львівська область посідає одне з провідних місць в Україні: її частка у природно-ресурсному

потенціалі держави становить близько 5,4 відсотків.

За сукупним потенціалом природних ресурсів Львівська область поступається лише Закарпатській області. Це пояснюється тим, що природний туристський потенціал Львівщини охоплює лікувальні мінеральні води, лікувальні грязі (гідрокарбонатні, хлоридно-сульфатні, торфові), кліматичні, водні та лісові ресурси. До найбільш цінних об'єктів природно-заповідного фонду належать Яворівський національний природний парк, Національний природний парк «Сколівські Бескиди», Державний природний заповідник «Розточчя» та Національний природний парк «Північне Поділля».

Природні ресурси та природні умови Львівської області створюють передумови для розвитку таких видів туризму, як пішохідний (гірський і рівнинний), велосипедний, лижний, водний, кінний та автомобільний.

Рельєф території області є різноманітним і змінюється від гірського на півдні до височинного у Передкарпатті, горбогірного на Поділлі, низовинного на Малому Поліссі та Верхньосанській рівнині, а також височинного у межах Волинської височини.

Значна частина території Львівської області зайнята Подільською (300–400 м) та Волинською (200–276 м) височинами, до складу яких входять такі природні частини, як Гологори (472 м), Мале Полісся (284 м), Розточчя (414 м), Вороняки (436 м) та Опілля.

На південь від зазначених височин простягається смуга Карпатських передгір'їв, у рельєфі яких чергуються терасні рівнини (Стрийська, Верхньодністровська та ін.) з плоскими й увалистими вододілами висотою в межах від 300 до 400 м.

У південній частині Львівської області височіють Українські Карпати, представлені системою гірських хребтів висотою, яка коливається від 600 до 1000 м. Ці гори також відомі під назвами Верховинський Вододільний хребет, Сано-Стрийська верховина та Східні Бескиди.

Найвищими точками Львівської області є наступні гори: гора Магура – 1365 м, гора Парашка – 1271 м, гора Пікуй – 1405 м.

Гірські вершини Львівщини вкриті сніговим покривом близько п'яти місяців на рік. У регіоні функціонують місця для катання на лижах – лижні бази та санаторії, розташовані в районах, придатних для катання на лижах і сноубордах.

Для організації гірськолижного відпочинку використовуються гори Тростян, Політехнік, Погар, Менчул.

Наприклад, гора Тростян, гірська вершина якої сягає 1232 м, розташована на відокремленому масиві хребта. Вершина гори є плоскою, а привершинна частина – пологою та вкрита трав'янистою рослинністю. На горі обладнані схили для катання на гірських лижах у східному, північному та західному напрямках, а рівень складності гірськолижних трас може конкурувати з аналогічними трасами Альп.

Гора Менчул розміщена між горами Дземброня та Бребенескул. Висота вершини становить 1998 м.

Гора Погар розташована поблизу центру міста Славське, на відстані близько 1 км від залізничного вокзалу. Її висота становить 857 м. Гора Погар належить до гір середнього рівня складності.

Гора Політехнік знаходиться поблизу села Славсько. Схили гори мають довжину від 600 м до 1000 м, ширину від 100 м до 150 м та перепад висот у межах від 150 м до 200 м.

Потенціал природних ресурсів для розвитку екологічного туризму.

Для Львівської області характерними є різноманітність природних умов і значне багатство еколого-рекреаційних ресурсів.

Основним екологічним чинником, який приваблює туристів, є наявність природних заповідників, національних природних парків і регіональних ландшафтних парків.

Природно-заповідний фонд Львівської області налічує 347 об'єктів і територій природно-заповідного фонду, які розташовані на площі 148566,864 га.

Станом на 1 січня 2014 року до складу природно-заповідного фонду Львівської області входили:

- 3 національні природні парки;
- 1 природний заповідник;
- 42 заказники, серед яких:
 - 33 заказники місцевого значення,
 - 9 заказників загальнодержавного значення;
- 182 пам'ятки природи, серед яких налічуються:
 - 48 заповідних урочищ,
 - 2 загальнодержавного значення,
 - 4 регіональні ландшафтні парки,
 - 180 місцевого значення;
- 3 ботанічні сади, серед яких наявні:
 - 1 місцевого значення,
 - 2 загальнодержавного значення;
- 60 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, серед яких:
 - 54 місцевого значення,
 - 6 загальнодержавного значення;
- 2 дендрологічні парки;
- 1 зоологічний парк.

2.3. Потенціал культурних та історичних ресурсів області

Історико-культурний потенціал, а також матеріальні й духовні пам'ятки народу мають надзвичайно важливе значення для формування світогляду населення та задоволення матеріальних, у тому числі туристичних, потреб. У багатьох країнах світу зазначений туристичний ресурс активно використовується як джерело отримання прибутку.

Історико-культурні ресурси Львівської області охоплюють широкий хронологічний період – від Княжої доби до середини XX століття. Область посідає провідне місце в Україні за кількістю, різноманітністю та ступенем збереження архітектурно-містобудівної спадщини, яка представлена

практично всіма типами споруд широкого історичного періоду – від Княжої доби до середини XX століття.

Пам'ятки архітектури належать до найбільш цінних туристичних об'єктів. Загалом на території області під охорону взято 3965 споруд XII–XX століть, що становить близько 25 % від загальної кількості в Україні, з яких 512 мають статус пам'яток загальнодержавного значення. Найбільша частина об'єктів – 2313, що зосереджена у Львові, який за кількістю та різноманітністю архітектурних пам'яток посідає перше місце в державі.

Щорічно історико-культурні пам'ятки Львівщини приваблюють туристів як з різних регіонів України, так і з-за кордону. Починаючи з 1996 року, спостерігається тенденція стабільного зростання туристично-екскурсійного потоку.

2.3.1 Культурні ресурси Львівської області

Фестивалі:

У Львівській області проводиться значна кількість фестивалів, що відображають місцеву культуру та традиції. Нижче наведено перелік найбільш відомих із них.

- етнографічний фестиваль «Великодній ярмарок у Львові» – ярмарковий захід, під час якого туристи мають можливість скуштувати страви національної кухні та придбати великодні сувеніри, традиційні керамічні вироби, лляні речі й авторські роботи художників;

- зимовий фестиваль «Велика коляда» – всеукраїнський різдвяний хоровий фестиваль, у межах якого виконуються традиційні колядки, їх сучасні обробки та аранжування, а також класичні різдвяні музичні твори.

- фестиваль «Залізний лев» – щорічний фестиваль ковальського мистецтва, що відбувається у Львові;

- музичний фестиваль «Етновир» – фестиваль фольклору, який проводиться у період святкування Дня Незалежності України;

- фестиваль «Золотий Лев» – державний театральний фестиваль;

- «Фестиваль пива у Львові» – свято, яке ознайомлює відвідувачів із

давніми традиціями пивоваріння;

- фестиваль «Ляльковий світ» – фестиваль, що знайомить як малих, так і дорослих відвідувачів із культурою лялькової творчості;

- гастрономічний фестиваль «Львів на тарілці» – фестиваль, який презентує Львів як гастрономічну столицю України та пропонує страви й напої, характерні, зокрема, для галицьких і львівських кулінарних традицій;

- фестиваль-міське свято «На каву до Львова» – це фестиваль, присвячений традиціям львівської кави;

- історичний фестиваль «Львів Стародавній» – фестиваль середньовічної культури міста Львова, який занурює учасників в атмосферу XV століття – періоду розквіту міста;

- ще один гастрономічний фестиваль – це «Свято сиру і вина у Львові», що уявляє собою гастрономічний захід, що презентує традиції виноробства та культуру сироваріння Львова;

- «Національне Свято шоколаду» – також гастрономічний фестиваль традиційного шоколаду, що виготовляють у Львові;

- фестиваль «KAZ.KAR» – це фестиваль, у межах якого презентуються роботи казкарів. Основним завданням фестивалю є представлення казки як виду національного мистецтва, що формує особистість та збагачує її духовний світ;

- фестиваль «Свято пампуха» – також гастрономічний фестиваль у Львові, який проводиться під час святкування Різдва Христового з метою популяризації традиційної української страви – пампуха.

2.3.2 Історичні ресурси львівської області

На території Львова зосереджена значна кількість пам'яток архітектури національного значення, внесених до Державного реєстру національного культурного надбання. Повний перелік зазначених об'єктів наведено у додатку Б.

2.3.3 Потенціал археологічних ресурсів Львівської області

Найбільш видатним закладом є Археологічний музей Львівського

університету, що уявляє собою музейну установу, експозиція якої включає археологічні матеріали, що охоплюють період розвитку людства від палеоліту до пізнього середньовіччя. Музей складається з чотирьох залів. У першому залі представлені матеріали доби давнього кам'яного віку Середнього Подністров'я, численні крем'яні знаряддя праці та предмети побуту, які демонструють процес удосконалення техніки виготовлення знарядь праці.

У другому залі цього музею висвітлюється історія людини періоду мідно-кам'яної доби та ранніх етапів бронзового віку. Ранній період бронзової доби представлений артефактами культур шнурової кераміки, городецько-здовбицької та стрижівської культур. Третій зал містить знахідки періоду пізньої бронзи та раннього залізного віку. Четвертий зал присвячений історії східних слов'ян до середини XIII століття. Тут експонуються матеріали липицької, пшеворської, черняхівської та празько-корчацької культур, колекція предметів озброєння пшеворських воїнів, комплекс залізних знарядь праці черняхівських племен, а також римські імпорти з багатого липицького поховання поблизу села Чижикова.

Цікавою пам'яткою Стародавнього світу є Веринь – група давніх стоянок, розташована у Миколаївському районі Львівської області. Тут представлені пам'ятки історії та культури, що охоплюють період від мезоліту до давньоруського часу включно.

Ще одна історична пам'ятка – це Вишня. Вишня – давні городища, розташовані в межах міста Судова Вишня. До нашого часу збереглися два городища, що знаходяться на околицях сучасного міста.

Також пам'ятками Стародавнього світу є Котоване та Глинянська стоянка. Котоване – комплекс пам'яток історії та культури первісної людини, датований періодами неоліту й енеоліту, а також поселеннями давньоруського часу. Розташований поблизу села Котоване. А Глинянська стоянка – це стоянка первісних мисливців, яка використовувалася приблизно 20 тисяч років тому. На території стоянки виявлено крем'яні знаряддя праці

— різці, скребачки, а також рештки кісток мамонта (зуби, ребра), що підтверджує існування тут поселень первісних мисливців.

Релігійний об'єкт Печерний монастир села Розгірче – це унікальна пам'ятка історії, розташована неподалік села Розгірче.

Черепинське поселення – також пам'ятками Стародавнього світу, що уявляє собою ранньослов'янське поселення I–IV століття, розташоване поблизу села Черепин.

Прийма-1 – грот, що знаходиться на південний схід від міста Миколаїв. Є найдавнішим мисливським табором у печерних умовах материкової України віком близько 45 тисяч років.

Перелік археологічних пам'яток міста Львова наведено у табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Список археологічних пам'яток міста Львів

Тип пам'ятки і її короткий опис	Місце розташування та адреса пам'ятки	Епоха	Автор дослідження і рік відкриття
1	2	3	4
Курган	парк ім. Івана Франка, північно-західна частина парку	-	Овчинников О., 1993 р.
Городище давньоруського міста Львова	гора Замкова, на території парку «Високий замок»	XIII-XIV ст. ст.	Ратич О. О., 1955-1956 рр.
Багатошарове поселення	вул. Старознесенська	IX-V ст. ст.	Бандрівський М., 1989 р.
Старовинне поселення	вул. Кривчицька, біля церкви святого Іллі	IX-V ст. ст.	Бандрівський М., 1992 р.
Городище-капище	вул. Старознесенська (гора Гора)	X-XIII ст. ст.	Бандрівський М. 1990-1992 рр.
Старовинне поселення	Кайзервальд (Шевченківський гай), між давньоруським городищем і асфальтовою дорогою	IV-II ст. ст.	Бандрівський М., 1987 р.

Продовж. табл. 2.1

1	2	3	4
Старовинне поселення	вул. Старознесенська, західне підніжжя гори Рота	-	Корчинський О. 1985 р.
Поселення культури лійчастого посуду	м. Винники, Личаківський р-н м. Львова, урочище Жупан	Середина III тис. до Р. Х.	Смішко М. Ю. 1934 р.
Старовинне городище	Кайзервальд (Шевченківський гай)	X-XI ст. ст.	Бандрівський М., Овчинніков О. 1992 р.
Двошарове поселення	вул. Старознесенська	XIII-XIV ст. ст.	-

2.3.4. Потенціал релігійних ресурсів Львівської області

Потенціал релігійних ресурсів Львівської області в першу чергу представлено наступними об'єктами:

1. Львівський музей історії релігії – музейний заклад, у якому відвідувачі мають можливість ознайомитися з історією світових і національних релігій, а також із діяльністю церковних організацій.

2. Собор Вірменський Успіння Пресвятої Богородиці — кафедральний собор Української єпархії Вірменської апостольської церкви, пам'ятка архітектури національного значення у Львові.

3. Церква святих Ольги і Єлизавети – храм УГКЦ у Львові, споруджений у неоготичному архітектурному стилі.

4. Музей Єпархіальний – розташований у місті Трускавець та належить до Самбірсько-Дрогобицької єпархії УГКЦ. Музей знайомить відвідувачів з історією Самбірсько-Дрогобицької єпархії та діяльністю її видатних духовних і культурних діячів.

5. Василянський монастир і церква Серця Христового – пам'ятка історії та архітектури. Церква відома стінописом, у якому поєднано біблійні сюжети з національно-історичними мотивами.

6. Крехівський монастир святого Миколая Отців Василян –

католицький монастир, що є пам'яткою архітектури національного значення.

7. Синагога у Жовкві – одна з найбільших синагог Європи, пам'ятка архітектури, історії та культури.

8. Церква святої Анни – греко-католицька церква, історія якої бере початок від дерев'яної каплиці, збудованої у 1507 році.

9. Лавра Унівська Святоуспенська – один із найдавніших монастирських комплексів України. Є архітектурною пам'яткою та важливим об'єктом паломництва.

10. Монастир і костел бенедиктинок – храм УГКЦ у Львові, пам'ятка ренесансної архітектури.

11. Монастир Лаврівський святого Онуфрія – святиня, що виступає важливим осередком релігійного й культурного життя регіону.

12. Джерело у селі Раковець – за народними переказами, вода джерела має лікувальні властивості та сприяє зціленню від різних хвороб. Є об'єктом паломництва.

13. Костел Іоанна Хрестителя – розташований на площі Старий Ринок та належить до найдавніших культових споруд Львова.

14. Монастир Святого Герарда – монастирський комплекс, який є об'єктом паломництва. У монастирі зберігається ікона Божої Матері, що вважається чудотворною серед віруючих.

2.3.5 Потенціал етнографічних ресурсів Львівської області

Етнографічні ресурси Львівської області представлені двома основними музеями:

1. Музей народної архітектури та побуту у місті Львові імені Климентія Шептицького — музей, що функціонує у форматі етнопарку. Територія музею поділена на шість етнографічних зон, кожна з яких являє собою окреме міні-село, сформоване з пам'яток народної архітектури та

2. Музей етнографії та художнього промислу — єдиний музей етнографічного профілю в Україні, який також входить до десятки найбільших музеїв держави за кількістю та цінністю пам'яток.

2.4. Потенціал туристської інфраструктури області

Львівська область характеризується достатньо впевненим розвитком елементів туристичної інфраструктури, активізація якого значною мірою була зумовлена масштабним фінансуванням галузі в межах підготовки до проведення чемпіонату Європи з футболу. Разом із тим, незважаючи на жорсткі вимоги УЄФА до якості туристичного обслуговування та інфраструктурного забезпечення, рівень сервісу принципово не зазнав суттєвого покращення. Так, Скрипко Т. О. зазначає, що лише близько 10 % вітчизняних готельних закладів відповідають міжнародним стандартам, тоді як запроваджена ще у 2008 році система обов'язкової сертифікації містить стандарти, розроблені без належного врахування європейського досвіду [9]. Серед ключових проблем розвитку туристичної інфраструктури дослідниця виділяє невідповідність внутрішніх і зовнішніх механізмів регулювання розвитку галузі, а також невизначеність подальшого використання інфраструктурних об'єктів для забезпечення окупності інвестиційних проєктів. Крім того, майже повне фінансування інфраструктурного розвитку за рахунок державного бюджету значною мірою знизило зацікавленість суб'єктів господарювання у впровадженні власних інвестиційних проєктів. Підготовка до міжнародного спортивного заходу також сприяла зменшенню рівня оподаткування відповідних підприємств. Однак, попри порівняно невисокий рівень сервісу та комфорту, вартість проживання у вітчизняних готелях для іноземних туристів виявилася у 3–5 разів вищою, ніж у Польщі.

Серед найбільш актуальних проблем туристичної галузі Львівської області необхідно особливо виділити невідповідність існуючої туристичної інфраструктури світовим стандартам та сучасним вимогам споживачів туристичного ринку. Ситуацію додатково ускладнюють візові, митні та прикордонні процедури, що не повною мірою відповідають загальновизнаній міжнародній практиці. Наявність значної кількості дрібних приватних санаторно-курортних, рекреаційних та інших закладів розміщення суттєво

ускладнює процес стандартизації туристичних послуг, контроль за рівнем їх якості та стримує впровадження ефективних механізмів регулювання розвитку галузі. Разом із тим, важливим напрямом удосконалення туристичної інфраструктури регіону є цифровізація сфери обслуговування, розвиток електронних сервісів бронювання, впровадження сучасних систем навігації та підвищення рівня інформаційного забезпечення туристів.

Проведене дослідження дозволило встановити, що характерними властивостями туристичної інфраструктури Львівщини є:

- складність внутрішньої структури;
- ієрархічність цілей функціонування її компонентів та елементів;
- поетапність процесів споживання та організації туристичного обслуговування;
- різноманітність зовнішніх і багаторівневість внутрішніх виробничо-технологічних, інформаційних, організаційно-управлінських та фінансово-економічних комплексуютьовуючих зв'язків.

Аналіз туристичної інфраструктури Львівської області засвідчив, що досліджуваний регіон характеризується достатньо розвиненим оздоровчо-відпочинковим комплексом, який налічує понад 250 закладів, тоді як кількість осіб, охоплених оздоровленням протягом останніх трьох років, склала майже 1 млн осіб. Крім того, область володіє потужною гірськолижною базою та широким спектром видів туризму, серед яких культурологічний, кваліфікований, релігійний, екологічний та агротуризм. Водночас спостерігається поступове зростання популярності активного, подієвого та гастрономічного туризму, що розширює туристичну спеціалізацію регіону.

На території Львівської області зареєстровано понад 4000 пам'яток культури та історії, близько половини яких зосереджено у Львові. У межах області функціонують Національні природні парки «Яворівський», «Сколівські Бескиди» та ін., а також спеціальні економічні зони «Яворів» і «Курортотоліс Трускавець». Значна концентрація історико-культурних і

природних ресурсів створює сприятливі передумови для формування конкурентоспроможного туристичного продукту міжнародного рівня.

Функціонально-господарські зв'язки, а саме виробничо-технологічні, інформаційно-комунікативні та фінансово-економічні процеси, задіяні у створенні та реалізації туристичного продукту, забезпечуються системою підприємств сфери гостинності, транспортного обслуговування та посередницьких структур, що організовують туристичні подорожі. Саме зазначені горизонтальні функціонально-інтегративні зв'язки формують ядро інфраструктури індустрії туризму та визначають туристичну галузь як цілісну систему.

Стан транспортної інфраструктури Львівської області характеризується високою щільністю транспортної мережі, однак водночас відзначається незадовільним технічним станом та невідповідністю міжнародним стандартам. Це обумовлює необхідність розроблення цільової програми формування транспортних полімагістралей із розвинутою інфраструктурно-логістичною системою, здатною ефективно обслуговувати зростаючі транспортні потоки з мінімальними часовими витратами. Важливим напрямом розвитку також є модернізація дорожнього покриття, удосконалення транспортного сполучення між туристичними центрами та покращення доступності віддалених рекреаційних територій.

Розвиток туристичної інфраструктури Львівської області охоплює також функціонування спеціалізованих інформаційних систем зв'язку та комунікацій, що забезпечують оптимізацію логістики різних сервісних служб і сприяють організації культурно-розважального обслуговування туристів. Особливого значення набуває впровадження сучасних цифрових технологій, туристично-інформаційних платформ та інтерактивних систем навігації, які підвищують рівень комфорту туристів і конкурентоспроможність регіону на туристичному ринку.

На сучасному етапі інфраструктура туристичної галузі Львівщини включає: 124 санаторно-курортні заклади, 500 садіб зеленого туризму, 250

закладів розміщення, 280 закладів харчування, 12 туристично-інформаційних центрів, понад 162 державні та громадські музеї і галереї, 10 театрів, а також інші туристичні та відпочинкові об'єкти. Крім того, в області функціонують 320 найбільш відвідуваних туристичних об'єктів та архітектурних пам'яток, 37 природних комплексів. Підготовку фахівців туристичного супроводу забезпечують 8 організацій, працюють 3 консульські установи та 14 туристичних громадських організацій. Сукупність зазначених елементів створює підґрунтя для подальшого розвитку туристичної галузі регіону та формування його позитивного туристичного іміджу.

РОЗДІЛ 3

ВИКОРИСТАННЯ ТУРИСТСЬКОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА РИКЛАДІ СТВОРЕННЯ АРХІТЕКТУРНИХ ЕКСКУРСІЙ

3.1. Організація архітектурних екскурсій

Організація екскурсії № 1. Тема екскурсії: «Архітектура історії Львова». Кількість учасників: 14 осіб. Тривалість екскурсійного маршруту становить 3,49 години. Загальна протяжність маршруту – 2,5 км.

Зміст екскурсії: у межах даної екскурсії передбачається ознайомлення з архітектурними особливостями та історико-культурною цінністю низки об'єктів, перелік яких наведено нижче в маршруті екскурсії.

У процесі проведення екскурсії особлива увага приділятиметься аналізу архітектурних стилів, історії спорудження об'єктів, особливостям їх декоративного оздоблення, а також ролі зазначених пам'яток у формуванні історичного середовища центральної частини міста Львова. Маршрут екскурсії побудований таким чином, щоб забезпечити послідовне ознайомлення екскурсантів із найбільш визначними архітектурними пам'ятками міста та сформувати комплексне уявлення про історико-культурний потенціал Львова.

Маршрут екскурсії № 1 (переважено зосереджено в історичному центрі міста Львова) містить 14 об'єктів:

Об'єкт 1 – Львівський Національний Академічний театр (місце початку екскурсії);

Об'єкт 2 – Вірменський собор;

Об'єкт 3 – Аптека-музей;

Об'єкт 4 – Домініканський собор;

Об'єкт 5 – Порохова вежа;

Об'єкт 6 – Музей-Арсенал;

Об'єкт 7 – Площа Ринок;

Об'єкт 8 – Ратуша;

Об'єкт 9 – Палаццо Бандіnellі;
 Об'єкт 10 – Чорна кам'яниця;
 Об'єкт 11 – Палац Корнякта;
 Об'єкт 12 – Палац Любомирських;
 Об'єкт 13 – Архикатедральна Базилика Успіня Пресвятої Діви Марії;
 Об'єкт 14 – Музей етнографії та художнього промислу або так звана Статуя Свободи (місце завершення екскурсії);.

Технологічна карта екскурсії № 1 наведено в додатку Г.

Організація екскурсія № 2. Тема екскурсії: «Архітектура мистецтва Львова». Кількість учасників: 14 чоловік. Тривалість: 3.1 години. Протяжність (км): 9.3 км.

Зміст екскурсії: В екскурсії будуть розглядатися архітектура таких об'єктів, як замок, палац та арт-об'єкт.

Маршрут екскурсії № 2 містить 5 об'єктів:

Об'єкт 1 – Фонтан біля Оперного театру (місце формування групи);
 Об'єкт 2 – Високий замок;
 Об'єкт 3 – Палац Потоцьких;
 Об'єкт 4 – Арт-об'єкт Львівварня;
 Об'єкт 5 – Фонтан біля Оперного театру (завершення екскурсії).

Технологічна карта екскурсії № 2 представлено в додатку Д.

Організація екскурсія № 3. Тема екскурсії: «Архітектура релігії Львова». Кількість учасників: 14 чоловік. Тривалість: 4.5 год. Протяжність: 6.5 км.

Зміст екскурсії: у даній екскурсії будуть розглядатися архітектура культових та релігійних об'єктів.

Маршрут екскурсії № 3 містить 11 об'єктів:

Об'єкт 1 – Фонтан біля Оперного театру (місце формування групи);
 Об'єкт 2 – Преображенська церква;
 Об'єкт 3 – Вірменський собор;
 Об'єкт 4 – Домініканський собор;
 Об'єкт 5 – Успенська церква;

- Об'єкт 6 – Архикатедральна Базиліка Успіня Пресвятої Діви Марії;
 Об'єкт 7 – Костел та кляштор бернардинів (церква Святого Андрія);
 Об'єкт 8 – Гарнізонний храм святих апостолів Петра і Павла;
 Об'єкт 9 – Церква святих Ольги та Єлизавети;
 Об'єкт 10 – Собор святого Юра;
 Об'єкт 11 – Фонтан біля Оперного театру (завершення екскурсії).
 Технологічна карта екскурсії № 3 представлено в додатку Е.

3.2. Розрахунок фінансово-економічних показників з організації екскурсій

Почнемо з розрахунку собівартості архітектурних екскурсій та представимо розрахунки у вигляді табл. 2.1. Розрахунок вартості транспортних послуг буде зроблено при умові, що вартість 1 км проїзду автобусу на 14 чоловік дорівнює 10 грн.

Таблиця 3.1

Розрахунок собівартості екскурсії

№ п/п	Стаття витрат	Сума, грн.	
		1 людина	Група 14 чоловік
1	2	3	4
Екскурсія № 1 (Е1)			
1	Витрати на їду	60,00	840,00,
2	Транспортне обслуговування	-	-
3	Страховання	20,00	280,00
4	Квітки до музеїв	130,00	1820,00
5	Норма внутрішнього прибутку (20%)	42,00	588,00
Всього:		253,00	3542,00
Екскурсія № 2 (Е2)			
1	Витрати на їду	60,00	840,00
2	Транспортне обслуговування	67,00	93,00
3	Страховання	20,00	280,00
4	Квітки	150,00	2100,00
5	Норма внутрішнього прибутку (20%)	47,00	658,00
Всього:		284,00	3976,00

Продовж. табл. 3.1

1	2	3	4
Екскурсія № 3 (Е3)			
1	Витрати на гίδα	60,00	840,00
2	Транспортне обслуговування	5,00	65,00
3	Страхування	20,00	280,00
4	Квітки	70,00	980,00
5	Норма внутрішнього прибутку (20%)	31,00	434,00
Всього:		186,00	2604,00

Розрахуємо маржинальний дохід по наступній формулі:

$$M = C - C_{обм} \quad (3.1)$$

де: M – маржинальний дохід, грн.;

C – ціна екскурсії, грн.;

$C_{обм}$ – обмежена вартість, грн., де:

$$C_{обм} = (V_{заг} - V_{кер} - P) / K_{тур} \quad (3.2)$$

де: $V_{заг}$ – загальні витрати, грн.;

$V_{кер}$ – витрати на гίδα, грн.;

P – внутрішня норма прибутковості (рентабельність);

$K_{тур}$ – кількість туристів, осіб.

Екскурсія №1 $C_{обм} = (3542 - 840 - 588) / 14 = 151,00$ грн.

Екскурсія №2 $C_{обм} = (3976 - 840 - 658) / 14 = 177,00$ грн.

Екскурсія №3 $C_{обм} = (2604 - 840 - 434) / 14 = 95,00$ грн.

$$M_{чол} = C_{чол} - C_{обм} \quad (3.3)$$

де: $M_{чол}$ – маржинальний дохід з однієї людини, грн.;

$C_{чол}$ – ціна екскурсії для однієї людини, грн.;

$C_{обм}$ – обмежена вартість на одну людину, грн..

Екскурсія №1 $M_{чол} = 253 - 151 = 102,00$ грн.

Екскурсія №2 Мчол = $284 - 177 = 107,00$, грн.

Екскурсія №3 Мчол = $186 - 95 = 91,0,0$ грн.

Маржинальний дохід туристського підприємства-організатора екскурсій за одну групову (Мгрупа) поїздки складатиме:

$$\text{Мгрупа} = \text{Мчол} * \text{Ктур} \quad (3.4)$$

Екскурсія №1 Мгрупа = $102 * 14 = 1428$ грн.

Екскурсія №2 Мгрупа = $107 * 14 = 1498$ грн.

Екскурсія №3 Мгрупа = $91 * 14 = 1274$ грн.

Передбачається, що архітектурні екскурсії будуть знаходитись на реалізації протягом всього року і таким чином буде реалізовано всього (Кгр) по 100 екскурсій за рік. Сукупний маржинальний дохід за рік (Мрік) можна розрахувати по формулі:

$$\text{Мрік} = \text{Мгрупа} * \text{Кгр} \quad (3.5)$$

де: Мрік – річний маржинальний дохід, грн.;

Кгр – кількість груп за рік, груп.

Екскурсія №1 Мрік = $1428 * 100 = 142800,00$ грн.

Екскурсія №2 Мрік = $1498 * 100 = 149800,00$ грн.

Екскурсія №3 Мрік = $1274 * 100 = 127400,00$ грн.

Однак, окрім прямих і непрямих змінних витрат, врахованих у собівартості екскурсії, туристичне підприємство також несе постійні витрати, пов'язані з організацією та реалізацією даних екскурсій, а також із наданням супутніх послуг клієнтам. Зазначені витрати формуються на загальному рівні підприємства, після чого розподіляються між окремими видами екскурсійних послуг. Розподіл умовно-постійних витрат у даному випадку може здійснюватися різними

способами. Разом із тим, найбільш наближеним показником для розподілу зазначених постійних витрат виступає маржинальний дохід за кожним видом екскурсій. Він включає частину постійних витрат (Впост), що припадають на конкретну екскурсію, а також річний валовий прибуток, який отримується підприємством у результаті реалізації екскурсій відповідного виду.

Розрахунок постійних витрат туристичного підприємства буде здійснено з урахуванням того, що з кожної екскурсії проводитимуться відрахування однакового розміру (табл. 3.2). При цьому такий підхід дозволяє більш об'єктивно розподілити фінансове навантаження між окремими екскурсійними продуктами та забезпечити коректність визначення рівня їх економічної ефективності.

Таблиця 3.2

Постійні витрати (Впост) підприємства у місяць та рік з організацію екскурсій

Показники	Сума, грн.
Оренда офісу підприємством	2300,00
Фонд заробітної плати працівників з відрахуваннями	800,00
Витрати на рекламу екскурсій	1200,00
Організаційні витрати підприємства	500,00
Всього витрат у місяць:	4800,00
Всього витрат за рік:	57600,00

Знаючи величину річного маржинального доходу (Мрік) та отриману в табл. 3.2. суму постійних витрат (Впост), визначимо річний валовий прибуток (Пвал), що отримується підприємством від організації архітектурних екскурсій.

$$\text{Пвал} = \text{Мрік} - \text{Впост} \quad (3.6)$$

Екскурсія №1 $\text{Пвал} = 142800 - 57600 = 85200,00$ грн.

Екскурсія №2 $\text{Пвал} = 149800 - 57600 = 92200,00$ грн.

Екскурсія №3 $\text{Пвал} = 127400 - 57600 = 69800,00$ грн.

Визначимо величину агентської винагороди. Більшість туристичних

підприємств, як правило, не мають можливості самостійно забезпечувати повноцінну реалізацію туристичного продукту. Це пояснюється тим, що окреме підприємство зазвичай не володіє достатньо потужною та розгалуженою клієнтською базою. Саме тому для забезпечення ефективного продажу туристичного продукту турпідприємства на основі договірних відносин формують мережу агентів-партнерів, які за відповідну винагороду здійснюють реалізацію запропонованого турпродукту.

Практика подібної співпраці, яка склалася в Україні, на думку підприємства, не є достатньо ефективною, оскільки туристичні підприємства за реалізацію аналогічних турів пропонують кінцевим продавцям комісійну винагороду на рівні 5–7 %, що не забезпечує належного стимулювання зацікавленості турагенцій у просуванні туристичного продукту. У зв'язку з цим у вартість запропонованих турів планується закласти 10 % комісійної винагороди для кінцевих реалізаторів турпродукту. Передбачається, що за допомогою туристичних агенцій та екскурсійних бюро буде реалізовано близько 90 % усіх місць на запропоновані екскурсії.

$$A = M_{\text{рік}} * K * П \quad (3.7)$$

де: A – сума комісійної винагороди для агентів та інших посередників, грн.;

$M_{\text{рік}}$ – дохід від реалізації екскурсій за рік, грн.;

K – розмір комісійної винагороди для агентів, грн.;

П – відсоток екскурсій, проданий через мережу турагенцій (та інших посередників), %.

Екскурсія №1 $A = 142800 * 10 \% * 90 \% = 12852,00$, грн.

Екскурсія №2 $A = 149800 * 10 \% * 90 \% = 13482,00$ грн.

Екскурсія №3 $A = 127400 * 10 \% * 90 \% = 11466,00$ грн.

Визначимо розмір єдиного податку на прибуток (Пп). Податкові відрахування турпідприємства складають фіксовані 25 % від прибутку

турпідприємства, тому і у випадку з архітектурними екскурсіями також буде відраховано 25% від прибутку з цих екскурсій:

$$Пп = Мрік * С \quad (3.8)$$

де: Пп – податок на прибуток, грн.;

С – відсоткова ставка податку на прибуток (25%), %.

Екскурсія №1 $Пп = 142800 * 25 \% = 35700,00$ грн.

Екскурсія №2 $Пп = 149800 * 25 \% = 37450,00$ грн.

Екскурсія №3 $Пп = 127400 * 25 \% = 31850,00$ грн.

Далі можна розрахувати розмір чистого прибутку (Пчист) від архітектурних екскурсій:

$$Пчист = Пвал - Пп - А \quad (3.9)$$

Екскурсія №1 $Пчист = 85200 - 35700 - 12852 = 36648,00$ грн.

Екскурсія №2 $Пчист = 92200 - 37450 - 13482 = 41268,00$ грн.

Екскурсія №3 $Пчист = 69800 - 31850 - 11466 = 26484,00$ грн.

Використовуючи показник чистого прибутку можна оцінити економічну ефективність нового продукту в умовах ринкових стосунків за допомогою показників прибутковості і рентабельності.

Проведемо розрахунок показника рентабельності. Для розрахунку рентабельності необхідно розрахувати повну собівартість продукції (Сповн):

$$Сповн = (Взаг - Р) * Кгр \quad (3.10)$$

де: Взаг – загальні витрати, грн.;

Р – рентабельність (сума націнки турпідприємства або внутрішня норма прибутковості), грн.;

Кгр – кількість груп за рік.

$$R_{\text{пр}} = (\text{Пчист} / \text{Сповн}) * 100 \% \quad (3.11)$$

де: $R_{\text{пр}}$ – рентабельність продукції (послуги), %;

Сповн – повна собівартість продукції (послуги), грн..

Екскурсія №1 Сповн = $(3542 - 588) * 14 = 41356,00$, грн.

Екскурсія №1 $R_{\text{пр}} = (36648 / 41356) * 100 \% = 88\%$

Екскурсія №2 Сповн = $(3976 - 658) * 14 = 46452,00$ грн.

Екскурсія №2 $R_{\text{пр}} = (41268 / 46452) * 100 \% = 88\%$

Екскурсія №3 Сповн = $(2604 - 434) * 14 = 30380,00$ грн.

Екскурсія №3 $R_{\text{пр}} = (26484 / 30380) * 100 \% = 87\%$

Отримані показники рентабельності архітектурних екскурсій характеризують рівень віддачі поточних витрат на організацію екскурсій, тобто демонструє величину прибутку з кожної гривни, що було вкладено в оборотні кошти турпідприємства.

Проте, для оцінки ефективності туристської діяльності використовуються і інші економічні показники ефективності. Для цього необхідно розрахувати одноразові витрати турпідприємства на організацію екскурсії (табл. 2.3).

Таблиця 3.3

Одноразові витрати на організацію екскурсії

№п/п	Статті витрат	Сума, грн.
1	2	3
Екскурсія №1 (Е1)		
1	Витрати на організацію екскурсії (1,5 вартості екскурсії для планованої групи)	2361,00
2	Витрати на рекламу екскурсії	2000,00
3	Організаційні і представницькі витрати	1200,00
Всього:		5561,00
Екскурсія №2 (Е2)		
1	Витрати на організацію екскурсії (1,5 вартості екскурсії для планованої групи)	2650,00
2	Витрати на рекламу екскурсії	2000,00
3	Організаційні і представницькі витрати	1200,00
Всього:		5850,00

Продовж. табл. 3.3.

1	2	3
Екскурсія №3 (Е3)		
1	Витрати на організацію екскурсії (1,5 вартості екскурсії для планованої групи)	1736,00
2	Витрати на рекламу екскурсії	2000,00
3	Організаційні і представницькі витрати	1200,00
Всього:		4936,00

Для організації нової екскурсії туристичне підприємство здійснюватиме одноразові капіталовкладення, рівень окупності яких також виступатиме показником ефективності впровадження нового туристичного продукту. Витрати на створення екскурсії умовно пропонується прийняти на рівні півторакратної вартості групової екскурсії, розрахованої на 14 осіб.

Витрати на проведення рекламної кампанії з просування туру доцільно визначати у вигляді фіксованої суми залежно від складності екскурсії, її тривалості та частоти проведення. У даному випадку до складу рекламних витрат включатимуться витрати, пов'язані з друком рекламних проспектів та інформаційних матеріалів.

Оскільки діяльність підприємства є прибутковою, що підтверджується результатами тематичного фінансово-економічного аналізу діяльності туристичного підприємства, передбачається фінансування зазначених витрат здійснювати за рахунок прибутку підприємства. Термін окупності капіталовкладень може бути визначений за відповідною формулою:

$$\text{Ток} = \text{Вкап} / \text{Пчист} \quad (3.12)$$

де: Ток – термін окупності екскурсії;

Вкап – сума капітальних вкладень, пов'язаних з організацією даної екскурсії або одноразові витрати, грн.;

Пчист – чистий прибуток турпідприємства за рік, грн.

Екскурсія №1 $\text{Ток} = 5561 / 36648 = 0,15$ року або 1,8 місяця

Екскурсія №2 $\text{Ток} = 5850 / 41268 = 0,14$ року або 1,7 місяця

Екскурсія №3 Ток = $4936 / 26484 = 0,18$ року або 2,2 місяця

Як свідчать наведені вище розрахунки, розроблення та впровадження нових екскурсійних продуктів є економічно доцільним і прибутковим напрямом діяльності, що сприятиме підвищенню ефективності функціонування туристичного підприємства. Реалізація запропонованих екскурсій дозволить не лише збільшити обсяги надання туристичних послуг, а й удосконалити структуру діяльності підприємства, розширити асортимент туристичного продукту та зміцнити його конкурентні позиції на ринку.

Крім того, проведені розрахунки засвідчують, що вкладені кошти за всіма трьома екскурсіями характеризуються високим рівнем окупності та повернуться менш ніж через три місяці після їх упровадження. Це підтверджує економічну ефективність запропонованих заходів і доцільність інвестування ресурсів у розроблення та просування нових екскурсійних програм.

3.3. Порівняння отриманих економічних показників по екскурсіях

З метою визначення найбільш ефективного та економічно доцільного екскурсійного продукту проведемо порівняльний аналіз основних економічних показників екскурсій № 1, № 2 та № 3.

Результати дослідження представлено у табл. 3.4, а також на рис. 3.4, рис. 3.5, рис. 3.6, рис. 3.7, рис. 3.8, рис. 3.9 та рис. 3.10.

Проведений аналіз дозволить здійснити комплексну оцінку економічної результативності кожної із запропонованих екскурсій, визначити рівень їх прибутковості, окупності та конкурентоспроможності.

На основі отриманих результатів стане можливим обґрунтовано обрати найбільш прибуткову екскурсію для її подальшого просування на ринку туристичних послуг, а також для розширення номенклатури тематичних екскурсій туристичного підприємства.

Таблиця 3.4

Порівняння основних економічних показників архітектурних екскурсій

Показники	Екскурсії		
	№1	№2	№3
Вартість екскурсії на 1 особу, грн.	253	284	186
Маржинальний дохід з 1 особи, грн.	102	107	91
Маржинальний дохід з 100 груп по 14 осіб в рік, грн.	142800	149800	127400
Одноразові витрати на організацію екскурсій, грн.	5561	5850	4936
Чистий прибуток від екскурсій, грн.	36648	41268	26484
Рентабельність екскурсій, %	88%	87%	88%
Термін окупності екскурсій, роки	0,15	0,14	0,18

Графічне зображення порівняння розроблених екскурсійних маршрутів щодо їх вартості для 1 особу наведено на рис. 3.4.

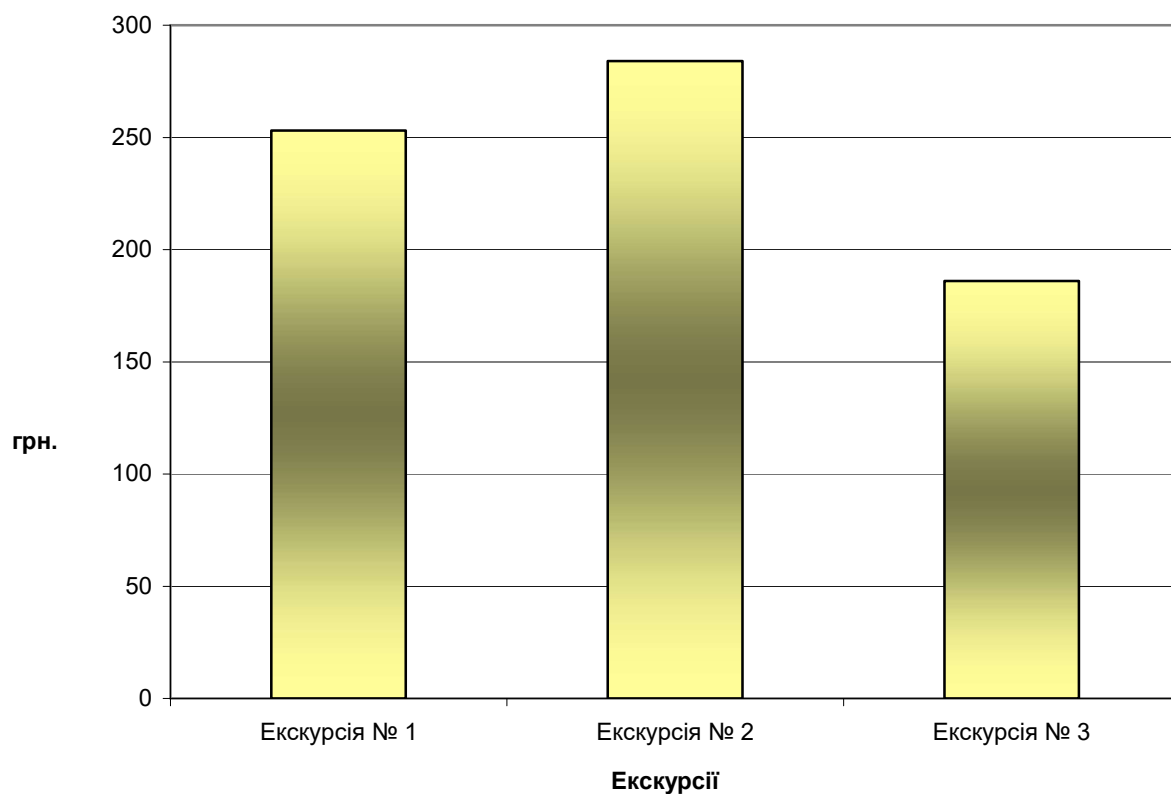

Рис. 3.4. Вартість архітектурних екскурсій для 1 особи, грн.

Аналіз вартості архітектурних екскурсій (табл. 3.4, рис. 3.4) для однієї людини свідчить, що екскурсія № 2 – найдорожча, екскурсія № 3 – найдешевша, а екскурсія № 1 має середню вартість.

Далі проаналізуємо маржинальний дохід організованих екскурсій (рис. 3.5 та 3.6.)

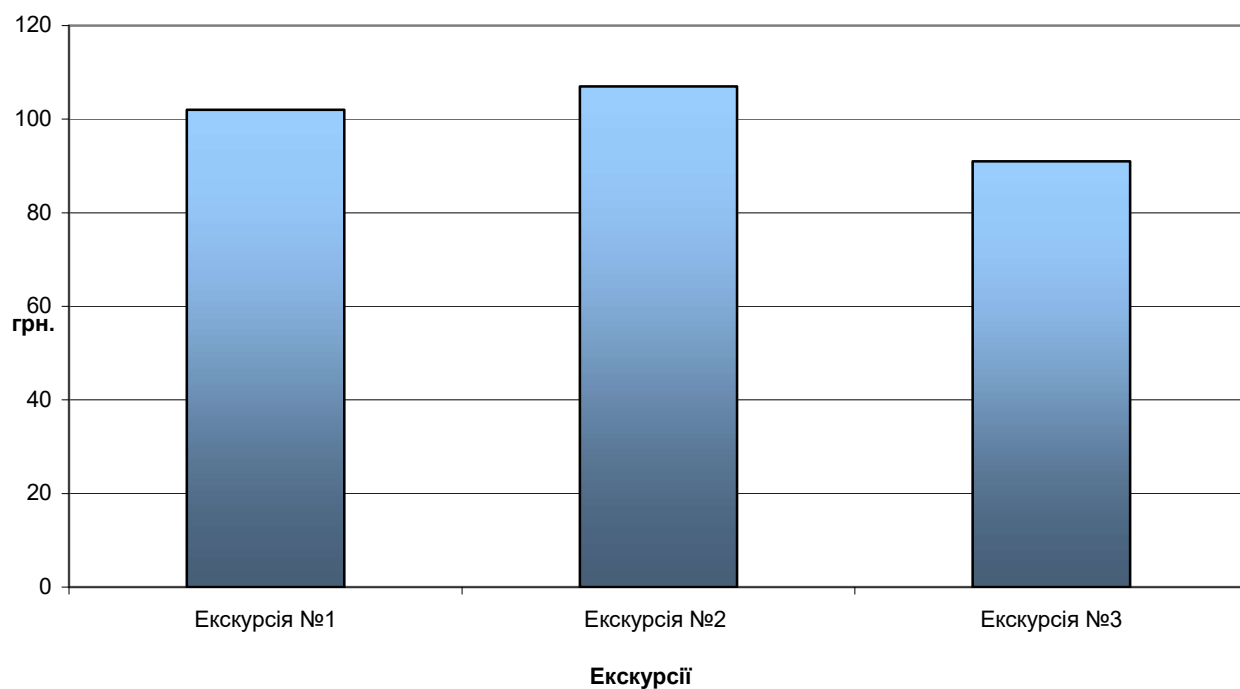

Рис. 3.5. Маржинальний дохід від екскурсій з 1 особи, грн.

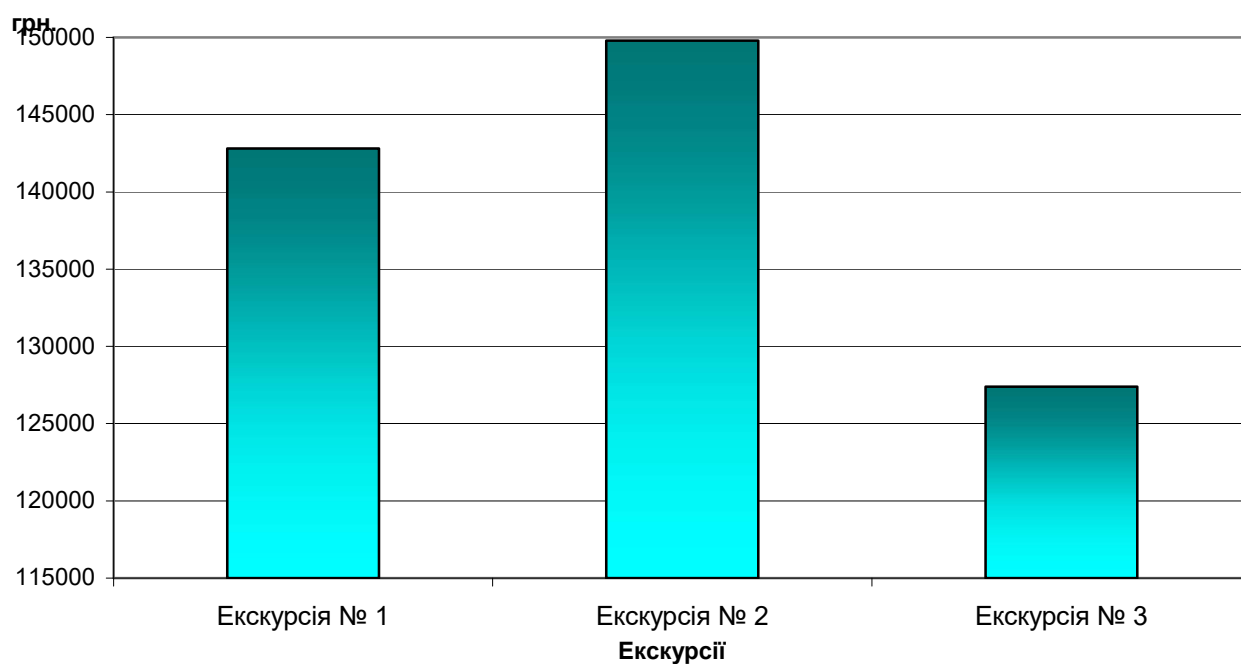

Рис. 3.6. Маржинальний дохід зі всіх екскурсійних груп за рік, грн.

Співставлення маржинального доходу з однієї особи та з 100 груп по 14 осіб (табл. 3.4, рис. 3.5 та 3.6) виявило, що максимальний прибуток надає екскурсія № 2 а екскурсії № 1 та № 3 приносять менший прибуток.

Проведемо графічне співставлення одноразових витрат на створення екскурсій на рис. 3.7.

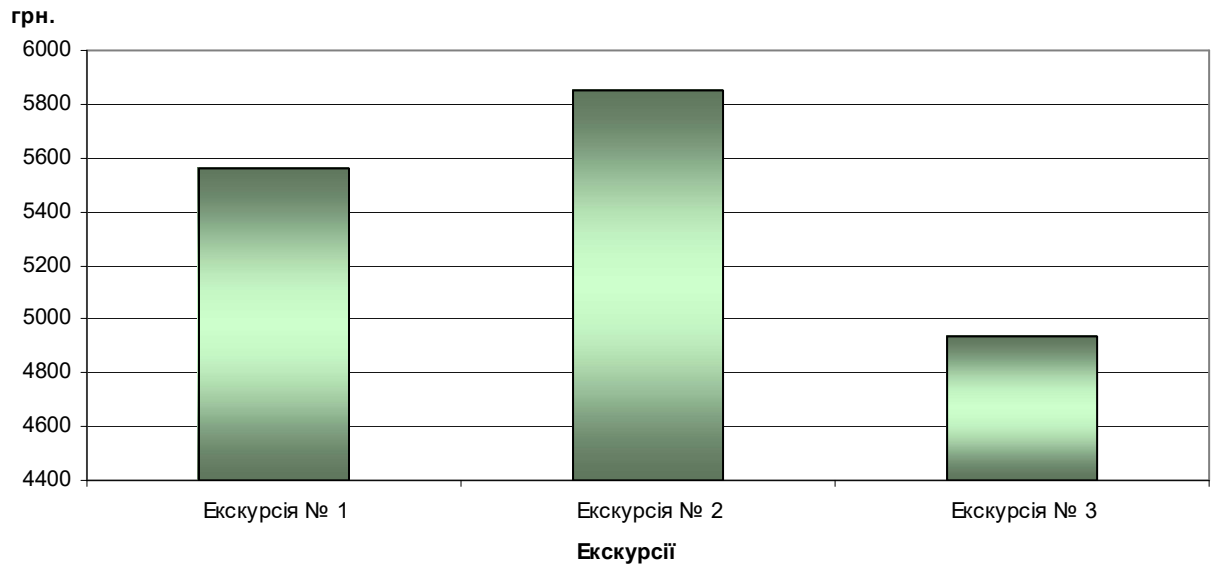

Рис. 3.7. Одноразові витрати на організацію екскурсій, грн.

Порівняння одноразових витрат на створення архітектурних екскурсій демонструє, що максимальні витрати будуть виникати у разі створення екскурсії № 2, мінімальні витрати будуть здійсненні на екскурсію № 3, . екскурсія № 1 є середньою за своєю вартості щодо її організації.

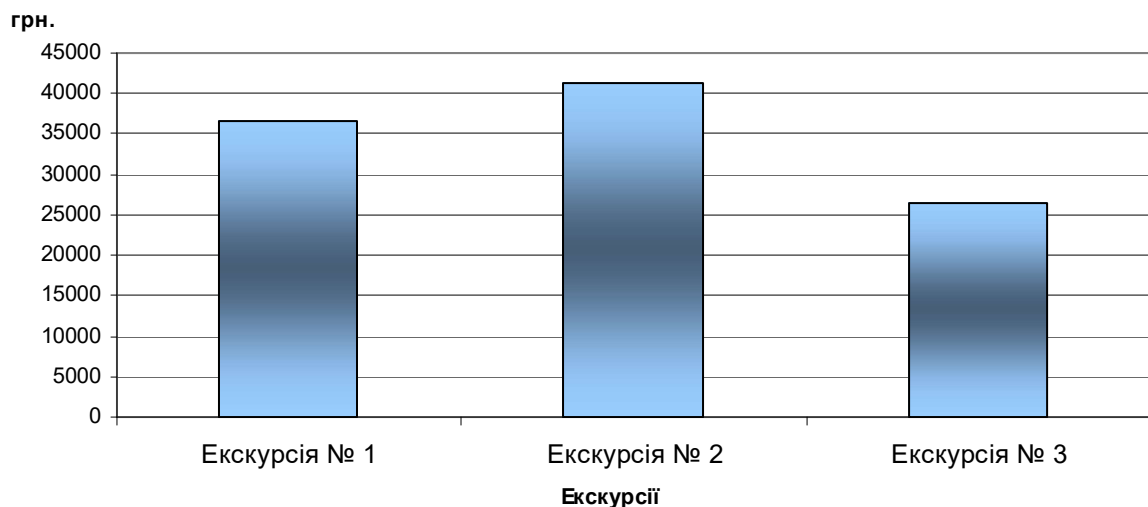

Рис. 3.8. Чистий прибуток від організованих екскурсій, грн.

Співставлення на графіку чистого прибутку (табл. 3.4, рис. 3.8) свідчить, що максимальний чистий прибуток принесе екскурсія № 2, екскурсія № 3 надасть найменший прибуток та екскурсія № 1 – середній прибуток.

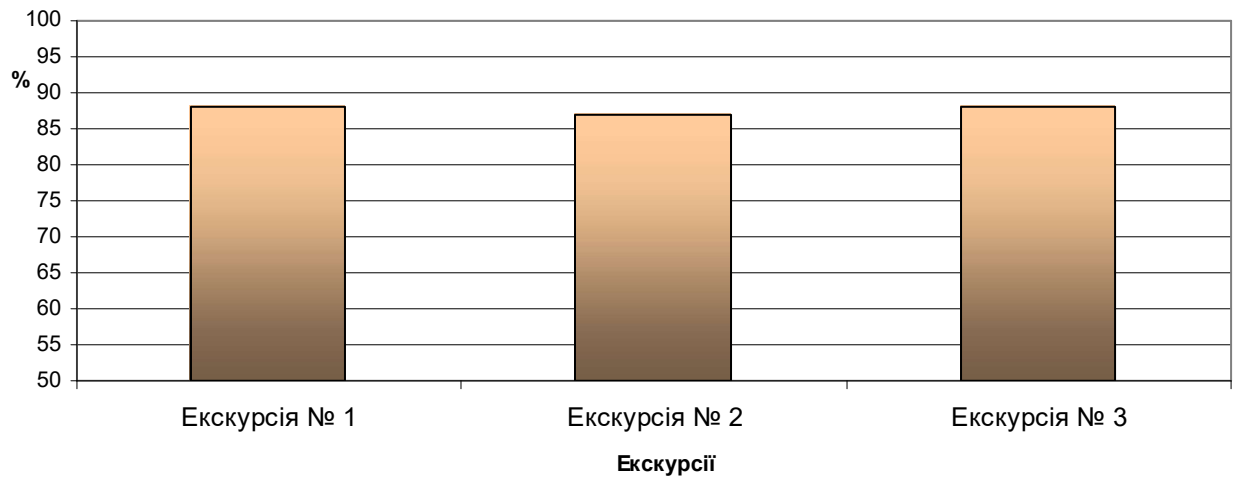

Рис. 3.9. Рентабельність організованих екскурсій, %

Рентабельність організованих екскурсій (табл. 3.4, рис. 3.9) опинилась майже однакою по всіх трьох екскурсіях.

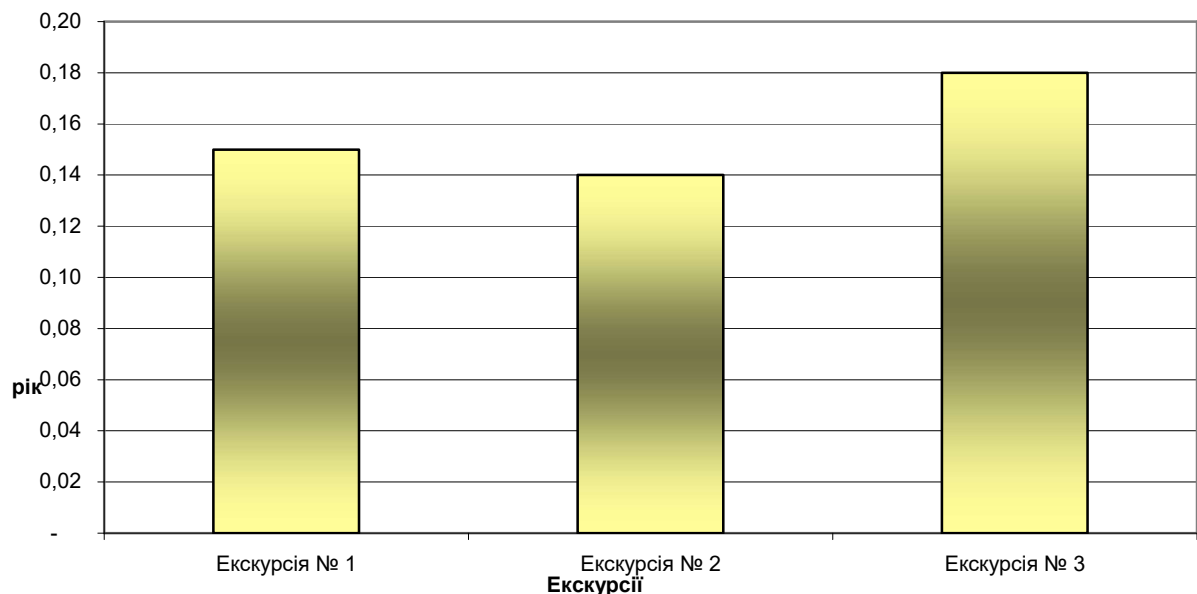

Рис. 3.10. Термін окупності організованих екскурсій, рік

Аналізуючи показники терміну окупності, доцільно відзначити, що для кожної з трьох запропонованих екскурсій його значення є меншим за три

місяці. Це свідчить про достатньо високий рівень економічної ефективності розроблених екскурсійних продуктів та їх інвестиційну привабливість.

Отже, результати проведених розрахунків дають підстави для прийняття управлінського рішення щодо впровадження запропонованих екскурсій у діяльність бюро з метою її вдосконалення та підвищення результативності роботи. У випадку реалізації всіх розроблених екскурсій сукупний чистий прибуток від їх продажу становитиме 30 084 грн, що забезпечить повне покриття витрат, пов'язаних із розробленням та впровадженням зазначених екскурсійних програм. Таким чином, можна констатувати, що поставлена мета щодо створення та впровадження нових екскурсій у діяльність бюро буде успішно досягнута.

ВИСНОВКИ

Нижче наведено радикально перефразований текст у науковому стилі зі збереженням змісту, термінології та загального обсягу.

Туристична сфера на сучасному етапі належить до числа найбільш динамічних, високорентабельних і розвинених секторів світового господарства. Вона відіграє вагомую роль у соціально-економічному розвитку держав і окремих територій, сприяючи створенню нових робочих місць, активізації підприємницької діяльності та підвищенню рівня життя населення. Інтенсивне зростання туристичної діяльності зумовлює постійне вдосконалення та уточнення категоріально-понятійного апарату, що використовується у сфері туризму. У підрозділі 1.1 було детально досліджено сутність поняття «туристський потенціал», який визначено як сукупність взаємопов'язаних природних, матеріальних та інших ресурсів, що в процесі їх комплексного використання здатні забезпечувати створення туристичного продукту. Водночас збільшення кількості або якості окремих ресурсів безпосередньо впливає на зростання туристського потенціалу території.

У підрозділі 1.2 було проаналізовано структурні складові туристського потенціалу, до яких належать природні та культурно-історичні ресурси.

До природних ресурсів віднесено ландшафтні комплекси, водні ресурси, рослинний покрив, території регламентованого доступу, гідромінеральні ресурси, унікальні природні ресурси, біокліматичні ресурси, інсоляційний режим та атмосферну циркуляцію.

Ландшафтні ресурси насамперед використовуються для організації лікувально-оздоровчого відпочинку, спортивного туризму, гірськолижної рекреації, альпінізму та спелеотуризму.

Водні ресурси є основою розвитку пляжно-купального відпочинку, а також різноманітних видів спортивного туризму, зокрема рафтингу, серфінгу, сплавів на байдарках, човнах і каяках.

Рослинний покрив має важливе значення для рекреаційної діяльності,

оскільки саме з ним пов'язаний оздоровчий ефект ландшафтів, що забезпечується фітонцидними властивостями рослин та процесами іонізації повітря. Крім рекреаційного використання, рослинні ресурси можуть залучатися до господарської діяльності, зокрема під час збирання ягід, грибів та лікарських рослин.

До територій регламентованого доступу належать мисливські та рибальські угіддя, заповідники, національні природні парки та заказники, які формують ресурсну базу для розвитку мисливського, рибальського та екологічного туризму.

Гідромінеральні ресурси представлені мінеральними водами та лікувальними грязями, що використовуються як для внутрішнього застосування, так і в бальнеологічній практиці.

Унікальні ресурси включають галотерапію та лікувальні властивості сухого повітря. Галотерапія використовується для лікування захворювань органів дихання, насамперед бронхіальної астми, шляхом перебування пацієнтів у соляних шахтах із повітрям, насиченим частками солі. Своєю чергою, особливості сухого клімату створюють передумови для формування кліматичних курортів навіть у пустельних районах із надзвичайно низьким рівнем вологості.

Біокліматичні ресурси забезпечують проведення кліматотерапевтичних процедур, які підвищують адаптаційні можливості організму до впливу несприятливих чинників навколишнього середовища.

Інсоляційний режим визначається тривалістю сонячного сяйва та світлового дня, що створює умови для здійснення різних видів рекреаційної діяльності.

Атмосферна циркуляція характеризується переміщенням повітряних мас, які транспортуються циклонами та антициклонами й суттєво впливають на кліматичні умови території.

Культурно-історичні ресурси поділяються на матеріальні та духовні. Матеріальна складова охоплює сукупність засобів виробництва та інших

матеріальних цінностей, створених суспільством на різних етапах його історичного розвитку. Духовна складова включає досягнення у сфері науки, освіти, мистецтва, літератури, державного управління, суспільного життя, праці та побуту.

Серед культурно-історичних ресурсів особливе місце займають пам'ятки історії та культури, які характеризуються найвищим рівнем туристичної привабливості та виступають основою розвитку пізнавально-культурної рекреації. За основними ознаками вони поділяються на пам'ятки історії, археології, містобудування і архітектури, мистецтва та документальні пам'ятки.

До пам'яток історії належать будівлі, споруди, пам'ятні місця та предмети, пов'язані з визначними історичними подіями, розвитком науки, техніки, культури, побуту та діяльністю видатних особистостей.

Пам'ятки археології представлені городищами, курганами, залишками давніх поселень, укріплень, виробничих об'єктів, каналів, доріг, місць поховання, кам'яними статуями, наскельними зображеннями, стародавніми предметами та культурними шарами історичних поселень.

Пам'ятки містобудування та архітектури охоплюють архітектурні ансамблі, історичні центри міст, квартали, площі, вулиці, залишки давнього планування і забудови, споруди цивільного, промислового, військового та культового призначення, пам'ятки народної архітектури, а також пов'язані з ними об'єкти монументального, образотворчого, декоративно-прикладного та садово-паркового мистецтва.

До пам'яток мистецтва належать твори монументального, образотворчого, декоративно-прикладного та інших видів мистецтва.

Документальні пам'ятки представлені актами органів державної влади, письмовими та графічними документами, кінофотофонодокументами, рукописами, архівними матеріалами, записами фольклору, музичної творчості та рідкісними друкованими виданнями.

До культурно-історичних передумов розвитку рекреаційної сфери також належать промислові підприємства, об'єкти сільського господарства та

транспорту, театри, наукові й освітні заклади, спортивні споруди, ботанічні сади, зоопарки, етнографічні та фольклорні об'єкти, народні промисли, традиції, звичаї та святкові обряди.

Важливою перевагою Львівської області є проходження через її територію міжнародних транспортних комунікацій, які з'єднують Україну з Польщею, Румунією, Угорщиною та Словаччиною, що забезпечує значний приплив туристів із країн Європейського Союзу. Додатковою конкурентною перевагою регіону є розташування на південному заході області хребтів Українських Карпат, які формують сприятливі умови для розвитку гірськолижного туризму.

За забезпеченістю природними ресурсами Львівщина посідає одне з провідних місць серед регіонів України, а її частка у природно-ресурсному потенціалі держави становить близько 5,4 %. Природний туристський потенціал області представлений лікувальними мінеральними водами, лікувальними грязями різних типів, кліматичними, водними та лісовими ресурсами. До найбільш цінних об'єктів природно-заповідного фонду належать Національний природний парк «Сколівські Бескиди», Яворівський національний природний парк, Національний природний парк «Північне Поділля» та державний природний заповідник «Розточчя».

Історико-культурний потенціал Львівської області охоплює значний історичний період – від Княжої доби до середини XX століття.

Історико-культурні пам'ятки Львівщини щороку приваблюють значну кількість туристів як з України, так і з інших держав. Починаючи з 1996 року спостерігається стабільне зростання туристично-екскурсійних потоків.

На території області регулярно проводиться велика кількість фестивалів, які відображають місцеві традиції, культурні особливості та історичну спадщину. Крім того, тут зосереджено значну кількість пам'яток архітектури національного значення, включених до Державного реєстру національного культурного надбання.

Археологічні ресурси представлені насамперед Археологічним музеєм

Львівського національного університету, експозиція якого охоплює матеріали від палеоліту до пізнього середньовіччя, а також численними стоянками та городищами первісної людини.

Релігійні ресурси регіону представлені культовими спорудами різних конфесій, значна частина яких є важливими туристичними та паломницькими об'єктами.

Етнографічний потенціал області формують Музей етнографії та художнього промислу – єдиний музей такого профілю в Україні – та Музей народної архітектури та побуту імені Климентія Шептицького у Львові.

Регіональний туристський комплекс Львівської області одночасно виступає ресурсною базою та необхідною умовою розвитку індустрії туризму Західного регіону України, а також є важливим чинником формування територіальної структури національного туристського продукту. У зв'язку з цим пріоритетними напрямками розвитку залишаються вдосконалення економіко-правових і організаційних механізмів залучення вітчизняних та іноземних інвестицій, а також активізація інформаційно-рекламної діяльності, спрямованої на створення єдиної інформаційно-туристської інфраструктури.

Відповідно до поставлених мети та завдань дослідження було розроблено три тематичні екскурсії для екскурсійного бюро та здійснено розрахунок основних економічних показників, серед яких: вартість екскурсії на одного туриста та на групу з 14 осіб; маржинальний дохід у розрахунку на одного туриста, одну групу та 100 груп протягом року; одноразові витрати на створення екскурсій; чистий прибуток і рівень рентабельності.

Запровадження трьох розроблених екскурсій у діяльність туристичного підприємства сприятиме розширенню асортименту екскурсійних послуг, збільшенню кількості тематичних архітектурних екскурсій та підвищенню загальної прибутковості підприємства.

Результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що поставлена мета дипломної роботи була повністю досягнута, а визначені завдання виконані в повному обсязі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Туризм // Енциклопедичний словник-довідник з туризму / авт.-уклад.: В. А. Смолій, В. К. Федорченко, В. І. Цибух ; передм. В. М. Литвина. – К. : Видавничий дім «Слово», 2006. — 372 с.
2. Gromozdova L, Ablova O., Kotsenko K. Problems of innovative development of tourism industry in Ukraine URL : https://www.researchgate.net/publication/333754400_Problems_of_innovative_development_of_tourism_industry_in_Ukraine
3. Горіна Г.О. Світовий ринок туристичних послуг [Текст] : конспект лекцій. ДонНУЕТ. Кривий Ріг, 2016. 110 с.
4. Масляк П. О. Рекреаційна географія: навч. посіб. / П. О. Масляк. – К. : Знання, 2008. – 343 с.
5. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак, В. Г. Складенко, О. Б. Ткаченко; Укладачі: Г. П. Півторак, О. Д. Пономарів, І. А. Стоянов, О. Б. Ткаченко, А. М. Шамота. НАН України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К. : Наукова думка, 2012. – 568 с.
6. Потенціал. URL : <https://ua.wikipedia.org/wiki/Потенціал>
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь: Перун, 2005. – VIII, 1728 с.
8. Закон України про туризм. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>.
9. Організація туризму: підручник / І. М. Писаревський, С. О. Погасій, М. М. Покогодна та ін.; за ред. І. М. Писаревського. – Харків: ХНАМГ, 2008. – 541 с.
10. Покогодна М. М., Полчанінова І. Л., Гордієнко Т. В. Туристські ресурси України : підручник / М. М. Покогодна, І. Л. Полчанінова, Т. В. Гордієнко ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. – 222 с.

11. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристські ресурси України : Методологія та методика аналізу, термінологія, районування: монографія / О. О. Бейдик. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2001. – 395 с.
12. Ващенко Н. П. Рекреаційні комплекси світу. Опорний конспект / Н. П. Ващенко. – К. : КНТЕУ, 2004. – 202 с..
13. Географічна енциклопедія України: у 3-х томах. / Редкол. : О. М. Маринич (відповід. ред.) та ін. – К. : «Українська радянська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1989.
14. Покоłodна М. М. Рекреаційна географія : навч. посібник / М. М. Покоłodна; Харків. нац. акад. міськ. госп-ва. – Харків : ХНАМГ, 2012. – 275 с. URL : https://tourlib.net/books_ukr/pokolodna-rg.htm
15. Рутинський М. Й. Географія туризму України : навч.-метод. посіб. Вид. 2-е перероб., доп./ М. Й. Рутинський. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 160 с. URL : https://www.researchgate.net/publication/344788953_Rutynskyi_M_2004_Geography_of_tourism_of_Ukraine_manual_Kyiv_CUL_160_p_in_Ukrainian
16. Стафійчук В. І. Рекреалогія : навч. посібник / В. І. Стафійчук. – Львів : Заня, 2005. – 259 с.
17. Малахова С. М., Черепок О. О., Волох Н. Г.. Курортологія та курорти України : навч. посіб. для самостійної роботи студентів VI курсу медичних факультетів при підготовці до практичних занять з навчальної дисципліни «Медична реабілітація» / уклад. С. М. Малахова, О. О. Черепок, Н. Г. Волох. – Запоріжжя : ЗДМУ, 2019. – 105 с.
18. Влащенко Н. М., Іванова О. М., Рябев А. А. Основи санаторно-курортних послуг. Організація санаторно-курортних послуг : навч. посіб. / Н. М. Влащенко, О. М. Іванова, А. А. Рябев ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2026. – 219 с.
19. Грабовський Ю. А., Скалій О. В., Скалій Т. В., Спортивний туризм: навч. посібн. URL : https://tourlib.net/books_ukr/grabovsky.htm

20. Тимошенко Л. О., Лабарткава К. В. Спортивний туризм : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту : у 2 ч. / Л. О. Тимошенко, К. В. Лабарткава – Львів : ЛДУФК, 2012. – Ч. 1. 150 с.
21. Кифяк В. Ф. Організація туристичної діяльності в Україні / В. Ф. Кифяк. – Чернівці : Зелена Буковина, 2003. – 312 с.
22. Сайт Міністерства молоді та спорту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dsmsu.gov.ua/>
23. Сайт ЦМКК Федерації спортивного туризму України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cmkk.com.ua/>
24. Писаревський І. М., Тонкошкур М. В. Планування та організація туристських маршрутів: підручник І. М, Писаревський, М. В, Тонкошкур. – Харків: ХНАГХ, 2009. – 312 с.: іл.
25. Тонкошкур М. В., Абрамов В. В. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Організація туризму» (Основи туризмознавства) (для студентів 1-2 курсу денної та заочної форми навчання за напрямом підготовки 6.140103 – Туризм) / М. В. Тонкошкур, В. В. Абрамов, Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2015. – 134 с.
26. Національний атлас України. К. : Державне науково-виробниче підприємство «Картографія», 2007. 440 с.
27. Тонкошкур М. В. Конспект лекцій з дисципліни «Міжнародний туризм» (для студентів 5 курсу денної та 6 курсу заочної форм навчання освітньо-кваліфікаційного рівня спеціаліст спеціальності 7.14010301 «Туризмознавство (за видами)» та освітньо-кваліфікаційного рівня магістр спеціальності 8.14010301 «Туризмознавство (за видами)») / М. В. Тонкошкур; Харк. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ, 2013. – 126 с.
28. Паньків Н. М. Туристичне ресурсознавство : навч. посібник / Н. М. Паньків. – Львів : Український бестселер, 2011. – 238 с.
29. Алешугіна Н. О., Барановська О. В., Барановський М. О.,

Зеленська О. О., Смаль І. В., Фільненко І. М. Рекреаційно-туристичні ресурси України з основами туристичного ресурсознавства: навч. посіб. : Чернігів : Видавництво ЧНТУ. 492 с.

30. Бейдик О. О. Рекреаційні ресурси України: навчальний посібник / – О. О. Бейдик. – К.: Альтерпрес, 2010.

31. Коротун І. М., Коротун С. І. Природні ресурси України. / І. М. Коротун, С.І. Коротун – Рівне, 2000

32. Любіцева О. О., Панкова Є. В., Стафійчук В. І Туристичні ресурси України: навч. посіб.. / О. О. Любіцева, Є. В. Панкова, В. І. Стафійчук. – К. : Альтерпрес, , 2007.

33. Рутинський М. Й. Географія туризму України: навчально-методичний посібник. / М. Й. Рутинський – К. : Центр навчальної літератури, 2004.

34. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія: навчальний посібник. / Н. В. Фоменко – К. : Центр навчальної літератури, 2007.

35. Бейдик О. О. Рекреаційно-туристичні ресурси України: методологія та методика аналізу / О. О. Бейдик. – Київ : Київ. ун-т, 2001. – 395 с.

36. Ярмоменко С. Г. Туристичні ресурси України : навч. посібник. Одеса : Олді Плюс, 2021. 472 с.

37. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України : підручник : у 3 ч. / В. П. Руденко. – Чернівці : Чернівецький ун-т, 2010. – 210 с.

38. Природно-заповідний фонд України загальнодержавного значення : довідник. – Київ , 1998. – 240 с.

39. Природно-ресурсний та виробничий потенціал // Регіони України : стат. зб. : у 2 ч. / за ред. О. Г. Осауленко. – Київ : Держкомстат, 2004. – Ч. 1. – С. 21–76.

40. Петранівський В. Л. Туристичне краєзнавство : навч. посібник / В. Л. Петранівський, М. Й. Рутинський ; за ред. Ф. Д. Заставного. – К. :

Знання, 2006. – 575 с.

41. Концепція сталого розвитку природи і суспільства. URL : <https://naurok.com.ua/tema-koncepciya-stalogo-rozvitku-ta-znachennya-159298.html>
42. Данилюк А. Г. Історико-культурні туристичні ресурси України : навч.- метод. посібник / А. Б. Данилюк. – Львів : ЛНУ імені І. Франка, 2003. – 80 с.
43. Горбик В. О. Проблеми дослідження і збереження пам'яток історії та культури в Україні / В. О. Горбик, Г. Г. Денисенко // Український історичний журнал. – 2003. – № 3. – С. 143–151.
44. Мацола В. І. Рекреаційно-туристичний комплекс України / В. І. Мацола. – Львів, 1997. – 259 с.
45. Ярмоменко С. Г. Туристичні ресурси України : навч. посібник. Одеса : Олді Плюс, 2021. 472 с.
46. Галасюк С. С., Нездоймінов С. Г. Організація туристичних подорожей та екскурсійної діяльності: підручник / С. С. Галасюк, С. Г. Нездоймінов. К. : Центр учбової літератури, 2019. 178 с.
47. Король О. Д. Організація екскурсійного обслуговування в туризмі: навч. посіб. / О. Д. Король. – Сучава, Сучавський університет, 2015.
48. Коваль П. Ф., Технологія туристської діяльності / П. Ф. Коваль, Г. П. Андрєєва. – Чернігів, 2006, 122 с.
49. Нездоймінов С. Г. Організація екскурсійних послуг : навчально-методичний посібник / С. Г. Нездоймінов. — Одеса : Астропринт, 2011. — 216 с.
50. Закон України «про охорону культурної спадщини» / Верховна Рада України.Офіційне видання – Київ, 2005. – 40 с.
51. Руденко С. Б. Про класифікацію матеріальних історико-культурних пам'яток URL : <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/14259/24->

Rudenko.pdf?sequence=1

52. Руденко С. Б. Про поняття пам'яткознавство URL : file:///D:/Download/mvkfm_2013_1(1)__9.pdf

53. . Зозуля С. Ю. Створення реєстру некрополістичних пам'яток України / С. Ю. Зозуля // Праці Центру пам'яткознавства. – 2006 – Вип. 10. – С. 205 – 223.

54. Любіцева О. О., Романчук О. В. Паломництво і релігійний туризм. Монографія / О. О. Любіцева, О. В. Романчук. – К. : Істина, 2011. – 328 с.

55. Покоłodна М. М. Організація екскурсійної діяльності : підручник / М. М. Покоłodна ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2 . – 180 с.

56. Покоłodна М. М. Опорний конспект лекцій з дисциплін «Екскурсознавство», «Організація екскурсійних послуг» (для студентів спеціальності 7.050201 – «Менеджмент готельного курортного і туристського сервісу» і 6.050400 – «Туризм») / уклад. : М. М. Покоłodна. – Харків : ХНАМГ, 2007. – 80 с. – URL : [http:// eprints.kname.edu.ua](http://eprints.kname.edu.ua)

57. Організація екскурсійної діяльності. Опорний конспект лекцій. Уклад. О. О. Каролоп. – К. : Видавничий центр КНТЕУ. – 2002. – 45 с.

58. Покоłodна М. М. Організація екскурсійної діяльності : підручник / М. М. Покоłodна ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2 . – 180 с.

59. Покоłodна М. М. Опорний конспект лекцій з дисциплін «Екскурсознавство», «Організація екскурсійних послуг» (для студентів спеціальності 7.050201 – «Менеджмент готельного курортного і туристського сервісу» і 6.050400 – «Туризм») / уклад. : М. М. Покоłodна. – Харків : ХНАМГ, 2007. – 80 с. – URL : [http:// eprints.kname.edu.ua](http://eprints.kname.edu.ua)

60. Організація екскурсійної діяльності. Опорний конспект лекцій. Уклад. О. О. Каролоп. – К. : Видавничий центр КНТЕУ. – 2002. – 45 с.

61. Голубнича С. М. Основи екскурсійної справи. Навчальний

посібник/ С. М. Голубнича. — Донецьк, 2003. — 156 с.

62. Бабарицька В. К. Екскурсознавство і музеєзнавство: навч. посібник / В. К. Бабарицька, А. Я. Короткова, О. Ю. Малиновська. — Київ: Альтерпрес, 2007. — 462 с.

63. Герцевич Н.А. Основы экскурсоведства. — К. : Университетское, 1988. — 157 с.

64. Чагайда І. М. Екскурсознавство: навч. посіб. / І. М. Чагайда, С. В. Грибакова. — К. : Кондор, 2004. — 204 с.

65. Ємельянов Б. В. Екскурсознавство URL : <https://infotour.in.ua/ekskurs-1.htm>

66. ДСТУ EN 15565:1 (EN 15565:2008, IDT) Туристичні послуги. Вимоги до професійної підготовки та кваліфікаційних програм для гідів. Наказ від 11 серпня 1 року № 236 «Про прийняття нормативних документів України, гармонізованих з міжнародними та європейськими нормативними документами, та скасування нормативних документів. — України». / № — Вперше. URL : http://cct.com.ua/1/11.08.1_236.htm

67. ГОСТ 28681.2 – 95 Туристсько-екскурсійне обслуговування. Туристські послуги. Загальні вимоги.

68. ГОСТ 28681.1 – 95 Туристсько-екскурсійне обслуговування.. Проектування туристських послуг.

69. Дані Головного управління статистики у Львівській області за 2000-2 роки/ URL : https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/year/1/t249916_1.pdf

70. Рекреаційний потенціал Львівщини / Статист. збірник. — Львів: Головне управління статистики у Львівській обл. 2012. — 96 с.

71. Львівська область. Краєзнавчий нарис. — Львів. 1959. — 135с.

72. Львів. Довідник. Книжково-журнальне видавництво. — Львів. 1955. — 56 с.

73. Довідник адміністративно поділу Львівської області. Книжково-журн. Видання. — Львів. 1960. — 78с.

74. Мельник Б.В. «Вулицями старовинного Львова» — Львів, «Світ»,

2002.

75. Крип'якевич І. Історичні проходи по Львові. – Львів, 1932.
76. «Таємниці міста Лева: книга для читання», укладачі: Волосевич, Даниленко, Львів, «Аверс», 2004
77. Трегубова Т. О. Львів: Архітектурно-історичний нарис / Т. Трегубова. – К/: Будівельник. 1989. – 270с.
78. Фестивалі у Львові URL : <https://moemisto.ua/lviv/festival-tag>
79. Археологічний музей Львівського університету URL : <http://museums.lnu.edu.ua/archeology/>
80. Пам'ятки Львова URL : <https://city-adm.lviv.ua/lmr/pamiatky-lvova>
81. Львівський музей історії релігії URL : <https://lviv.travel/ua/places/museums/lvivskii-muzei-istoriyi-religiyi>
82. Єпархіальний музей URL : <https://web.archive.org/web/200807072002/http://www.truskavets.ua/leisure/museums/157-yeparkhialnyi-muzei>
83. Вул. Вірменська, 7 – Собор Успіня Пресвятої Богородиці / Вірменський собор [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://lia.lvivcenter.org/uk/objects/armenian-cathedral/>
84. Храми Львова. URL : <https://lvivtc.com.ua/ua/churchs-lviv/>
85. Музей етнографії та художнього промислу URL : https://ethnology.lviv.ua/ua/57/muzey_etnografii_ta_hudojnogo_promyslu.html
86. Музей народної архітектури та побуту у м. Львові імені Климента Шептицького URL : <https://lvivskansen.org>
87. Батьковець Г. А., Ланда О. О. Розвиток туристичної інфраструктури Львівщини URL : https://tourlib.net/statti_ukr/batkovec.htm